

SULKA: Pan Mstiwój sę nie rozgorszy, eży kask dlęży osta-
nieta.
STIBOR: (Ach jak mnie cężko mowa jidze). A brat Swencē
jak sę paniencie widzy.
SULKA: Dobrze, on je bratem wieldziego pana, ale czemu sę
pytōce?
STIBOR: Uwidzałē mu sę wasze oczē, chcōlbē zawdē w nie
patrzec.
SULKA: W klōsztorze mnie nauczēła cotka oczē spuscec
na dōł.
STIBOR: A czē nie dowiem sę nick, co mē przed odjazdem
wiedzec redzi?
SULKA: W klōsztorze mnie nauczēła cotka: wolō rodzy-
cōw je przykōzaniem dzecy.
STIBOR: Dobrze nauczēła cotka. Tak pierwy bēło, ale dzys
— i mē swojā wolā chcemē mniec.
SULKA: Jō sę nie znam w tacich sprawach, ale u naszego
rodu jedna je leno droga, a ta je do moji matki.
STIBOR: Bóg zapłac za nōwukę.

4.

WAWRZON: No, co mowiła?
STIBOR: Z nią nie je letkō sprawa; ona sę kryje, jak do-
bry rycerz w bitwie. Ale djade wiem, że ona nie po-
wie nie, eży matka bandze chcała. Czē nie dosc?
WAWRZON: Bogu dzęka, to je dosc, to jō chcōł wiedzec.
STIBOR: Terō muszymē zelazo kuc, poci je gorące. Pudē do
matci i otwartym słowem sprawę przedložę. Mēsłzē,
że nie odmōwi. Za chjelę przyńdz le za mnā.

5.

STIBOR: Pani wierę wie, czemu zesma przējechała.
GRZYMISŁAWA: Domyszlām sę kask (sę smnieje) — cho-
cy nie wiem, chto je osłēbca, a chto mō bēc kawalerem.
STIBOR: Poprōwdze, muszē sę przēznac, że i mnie cężko
bēło to rozrōznienie. Prōwda je, jō jem osłēbca i w
imieniu pana Swencē proszē o córkę pani dlō jego
brata.
GRZYMISŁAWA: Rod Swencōw mō dobrā słowē. Swenca
je drēchem Mstiwojowym, i jego brat je znany w kra-
ju. Jō mu córci nie odmōwię, eży Mstiwój dō swojā
zgode.
STIBOR: Mēsłzē, że pan Mstiwój nie odmowi, zrobi to dlō
swojego drēcha — choba, że panna sama nie chce.
GRZYMISŁAWA: Córka moja nie odmōwi, bo wiem, że ra-
da wolē matki spełni. W naju rodze jinszy nima modē.
STIBOR: Wiem to, a terō niechże pani pozwoli, że nowinę
tę zawiezē panu Swencē. To go uceszy. A terō Bóg za-
plac za goscenę. Konie ju są osodłane.

(Wchodzy Wawrzon).

STIBOR: Dobrā zawiezemē nowinę.
WAWRZON: Bóg zaplac pani! Jō tu wrocę wnet, eży takō
wasza wolō.

GRZYMISŁAWA: Zawdë rada pana witam i moja córka też.
Niech pan pozdrowi brata. Proszë go do naju. (Wołô Sulkę). Sulko, poj, panë naszymy odjeżdżają.
WAWRZON: Z Bodziem, pani, wnet banę nazôd.
STIBOR: Z Bodziem, pani, kuńc je bôjci i le pamięc ostanie.
SULKA: Jakô szkoda... że ju panë odjeżdżają (żegnają ich).
Matka i córka patrzą bez okno, jak rycerze odjeżdżają.
(Trąmbienie. Panie chustkami wiewają).

IV. OBRAZ

(W zamku w Swiecu. Mstiwój i jego kanclerz, wojewoda Paweł).

PAWEŁ: Mogę przyńc?

MSTIWÓJ: Proszë. Dzys Bogu dzëka je mnie wiele lepi.
Tego razu zem sę jesz wëchlichôł. Zabierzma sę do robotë!

PAWEŁ: Jô sę wëdzywować ni mogë, że pan tak wiele wëtrzymac może; to wieczne jeżdżenie, to i dlô młodego bëlobë kask za wiele.

MSTIWÓJ: Ojck moj jesz wiëcy dokôzôł. Jô mu nie dorównam. — Co nowego w kraju, ju od dwóch niedziel leżë i żôdnego ni mam wiadła.

PAWEŁ: Co nowego, to nick nie dobrego. O zôpisu sę ju rozeszła gôdka po całym kraju. Swenca i jego rod bo-de nobarży nos kruzują, że bez nich do zôpisu przëszło.

MSTIWÓJ: Bo nie bëło czasu zwołac wieca. Ale tymczasem poci żëj, jô jem panem. Moj to je krôj, moj to je lud. Jak zrobië, tak bandze.

PAWEŁ: Ale Przemysłów mówi, że zôpisu nie mdze móg uznać, eży jesz za żëcu mu panë i lud pomorsci przysëdzi nie złożã i sę jemu dobrowolnie poddadzą.

MSTIWÓJ: Do szlacha! Ni może on czekac. — Ale mô prôwdę. Eży ju terô sę zaczynô sztryd, co to bandze po moje smiercë. Jak szelalë psë rozdzerac banã pomorscie runo. Muszë spodkowiznę zrobic pewną.

PAWEŁ: Mam zwołac panów na naradę?

MSTIWÓJ: Zwołë! Za szterë niedzele, tu w Swiecu. — Jesz co môsz, bo tak mujkosz brodë! —

PAWEŁ: Swencow brat Wawrzon jachôł w rejbë.

MSTIWÓJ: Czas je z nim, ale nie wiem, czë jakô bjalka mu sę uwidzy. Przë kobietach on je niemy, jak murawiec.

PAWEŁ: Do Belgarda jachôł, na dwór Grzymisławë. Dzys przëwióz bieżk od ni list. Pani Grzymisława rada bë swoje słowo dała, ale prosy o pańską zgodę.

MSTIWÓJ: No, jesz kask mam do mówieniu. Obôczymë... Poco ten lës z gochów sę morzy w moje gniôzdo. On daleko cknie. Czeke le bratku, nie tak chyże, — oboczymë, jak to bandze z moją spodkowizną. — To jesz mô czas. — Jesz co môsz?

PAWEŁ: Eufrozyna z płaczem odjechała. Zabrała pełne

kufre po waszy matce.

MSTIWOJ: Ten chcëwól! Jesz ni miała dosc, że wëmonila ode mnie dwie wse.

PAWEŁ: Pojechała do swoich krewnych, a bode kołem płót sę zwąchali z krzyżôkami. Zôpis je jim w drodze i chcą podniec znowu Samborowe prawa.

MSTIWOJ: Jô wiem, z drëdzi stronë Wisły nigdy jesz nick dobrego na Pomorską nie przëszło, leno krëck i burzô. Przed tą burzą muszë krôj mój zabezpieczëc, nim te oczë zamknë. Całe zëce bezpiecze ni mniôlem; wiesz, że mnie teskno ju za tym wiecznym mirem. Ju je czas, bë mnie pochowalë w Oliwie, gdzie ojc i stryje leżą. Rôd tam legnë, ezy uzdrzë, że spodkowizna w dobrych rëku bandze. — Na dzys wierë je dosc.

V. OBRAZ

W zamku w Dobrzyniu — na Łocietkowym dworze. Gdańsci wojewoda. Wasyl, jego syn Dywan, Eufrozyna i ji syn Łocietk.

WASYL: To zem wszëtko wiedzôł. Ttemu też Mstiwój zôdną miarą nie chcôł nick wiedzec o zôpisu na waju stronë. On je do samy smiercë zażarty na krewnosc Samborową i na kujawsci dwór.

EUFROZYNA (płacze): Ach Boże! Taci je kuńc. Dzesanc lôt mu służëłam prawie jak gospodëni. Mówił, że banë panią na Pomorzu. Tacim ochëbstwem mnie mónił. Wszëtko robiłam le dlô niego — dlô mojego sëna. Że bë mu rôz dobrze bëło. Po Mstiwóju on le sam mô prawo do Pomorzu. Tak mówił jesz przed samą smiercą stryj Sambor, jego chrzestny.

WASYL: Wiele je tacich, co sę na swoje prawo odwoływają. Przemysłów i Wisłów i Wartislów i jesz jinszy — a chto wie, na co dybią krzyżownicie. Oni Smëtka mają za skorą. — Ale bez waju służbę — pani — môce wiëksze prawo. Jô zem zawdë waju stronë trzymôł, a terô też. Jesz nie je kuńc cały sprawë.

ŁOCIETK: Jô tu czëje, że jesz nie je kuńc i ni może bëc kuńc, póci jô zëjë.

DYWAN: Ale doch zôpis ju je.

WASYL: Zôpis je, ale Mstiwój przedôł miedwiedza, poci miedwiedz w borze. — Jô wiem, że Pomorzanë na to sę nie zgodzą.

DYWAN: Jakto, sami zesce sę podpisalë.

WASYL: Prôwda, jô sę podpisôlem temu, żebë stôry lës na mnie sę zwierzël. Ale dobrze wiem, że cëchym pëciem Pomorzu ani przedac, ani kupic nicht ni może. Krewnosc sę obraży! — Buczny Swenca ju zwoływô krewnosc i drëchow na wiec. Chce bode podniec miecz i zôpisu nie uznaje.

DYWAN: Bandze zôlewa kwi i znôwu wënekany mir za

graniczne krze.

WASYL: Jinaczy ni może hęc! Jesz nicht pañsci spôdkowizně bez sztrydu nie podzelił.

EUFROZYNA: Ale co më mamë terô robic?

WASYL: Miec sę na bôsznoscë! Zuchterny Swenca nie pusczy. Može hęc, że Przemysłów sę cofnie. Eży nie, tej mdze wojna z Polochami — a më muszymë dybic na swoje. Tej Łocietk muszy wżac swoje. Gdańsk i Trzewo mu wrota otworzą, a całe Koczewie go rade przëwito jak pana, jak sëna Samborowego.

ŁOCIETK: To je dobrô mowa, mądrô mowa. Jô ju banę pilowôł na swoje, ciedë wiem, gdzie droga jidze. Nicht mnie z prosty drodzi nie odepchnie, chochëm dzesanc razy z nowa miôł zaczynac. Niech sę Matka na mnie zwierzy. — Jô to czëję, że nasz orzeł wleze w Gryfa gniôzdo. A jak rôz w nim bandze sedzôł, żôdnô moc go z gniôzda nie wënekô.

EUFROZYNA: Wiem, że dëcha môsz i niech Panbóg dô cë szczescy. Jô przë Tobie banę już do samy smiercë. Ale nie zabôcz tu o nich — o tych naszych przëjôcelach. Wasyl to prowdzëwy naszyńc.

ŁOCIETK (do Wasyla): Të mdzesz pierszy po mnie na Pomorzu. A Dywanowi taką bjałkę naraję na Kujawach, jaci nima ani w Gôchach, ani na Koczewiu. Famë nie przëniese ji ród. Jache w rejbë na moj dwór w Płocku.

WASYL: Tego żem sę nie spodzewôł, to je za wiele... Wama moje serce i moj miecz służëc bandze już do samy smiercë.

DYWAN: I jô sę trzymam ojcowy przysëdzi. —

VI. OBRAZ

W zamku w Swiecu. — Wiec polscich i pomorscich panów. Mstiwój, kanclerz Paweł, Swenca, Stibor, arcybiskup Swinka, opat z Oliwë i Peplina, wojewoda Arkembold z Gniezna i wiele jinszych...

Mstiwój wchodzi z Pawłem na wiec.

PAWEŁ (po cëchu): Wszëtcim naju są, leno Wasyla nima. Pisôł, że je chory.

MSTIWOJ: Mëslôłem, że on mdze tu pierszy i sprawę wszëtcim wëłoży.

(Sôdô i daje znak).

OPAT Z OLIWE: Pąn nasz Mstiwój naju wezwôł, żebë z nami razem radzëc. Temu, że bez pomocë Bosci lëdzkô rada je na nick, jak to mowi psalmista pañsci: Si Deus non aedificaverit domum, frustra laboraverunt, qui aedificaverunt eam — temu wniesma serca nasze do Pana nad Pany, żebë łaskę swoją zesłôł i rada nasza dobrô bëła. — Deus, in adjutorium meum intende. Domine, ad adjuvandum me festina. — Amen.

MSTIWOJ: Panë i drëche, witete do naju. Wierę wszëtcim ju

kąsk wieta, czemu jô tu waju wołôł. Nie wezwôłem waju na zôdną wojnę, ani na zôdne godë, leno na doradę o moji spôdkowiznie. Dobrze wieta, że krewni moji i też cëdzy po tę spôdkowiznę wëcygają ręce. Zdrzec ni mogę na to chcëwstwo i ochëbstwo i ju za zëcu zrobiłem niedôwno zôpis przë swiôdkach i zapisôłem całą Pomorską mojemu krewnemu Przemëslowi, chternego dobrze znajeta. Ze wszëtcich krewnych jô sę na niego nowięcy zwierzëc mogę, bo on mô zuchterne serce, a przë tym je dobrego zdaniu i nie znô ochëbstwa. Zapisôłem mu wszëtko bez pytania waju, bo do tego miôłem prawo. Zôpis ten bëł zrobiony po kryjamku, i tak miôł ostac. Ale stało sę jinaczy. Dzys ju wszëtci o nim wiedzą. Jô wiem, że wa sąsta nimirni, jak to dali bandze i sę na mnie gorzyta, że bez waju wiedzeniu to zrobiłem. Jô mówię wama: Póci zëje, jem panem na Pomorsci, dëcht jak i mój ojc — i ni mam nót sę kogo pytać. Ale temu, że jem stôry i jem ostatną rozgą w mojim rodze, temu, że chcę spokojnie umrzec i waju za zëcu ucôlic — zwołôłem ten wiec. Terô wieta, jak z tym zôpisem je i terô mowta, ezy mô chto co do gôdaniu.

SWENCA: Jô so dobrze przëboczec mogę, co dôwni bëło. Czë to dôwni mało bëło strzydów o spôdkowiznę w kniezowym rodze?... i koždy sę odwoływôł na swoje prawo. Prawo nie je pisane. Më je nosimë w piersë. Jô czëję, że to ni może bëc, abë nasz pãn bez naszego wiedzeniu cały krôj i cały lud i nôs wszëtcich jak tu stoimë móg oddac cudzemu. Dec më dôwni tego kraju i naszego pana bronila, temu mamë prawo prosëc i żandac, abë nôs nicht nie przedôwôł bez naszy woli, bo më jak baranë jinszemu w służbë nie pudzemë.

(Jedni: „Sprawiedliwô prôwda“ — drëdzi: „Jaci to rozedrżë pësk — zamknãc mu plapë!“).

ARKEMBOLD: Sprawiedliwie, ni mogę zniesc ty zuchterny mowë, krew sę we mnie burzy. Żebë to u naju bëło... to...

ARCYBISKUP Swinka: Wielmożny panie i wa dobry sąsadzë! Muszë w jimieniu pana mojego wama dac wiadło, że mój pãn sę wcôle o to ni mô, bëc waju panem, ezy sami tego nie chceta. Rządë leno tedë mogë bëc dobre, ezy cały lud sę jim poddô rôd i przysëgë zôży. Mówię do waju tak po sąsedzku. Ckto mô rozëm w głowie, ten dobrze wie, chto na tym zôpisu lepi wyndze; wa, czy ma. Dobrze wieta, na kogo sąsadë terô nabarży dybiã. Co to bandze, ezy waju Pãn oczë zamknie. Dobrze wieta, że z tamty stronë Wisłë jidze czôrnô chmura i tego nôslabszego nôpierwy zmiece. Dobrze wieta, chto wama może pomoc dac i obronic miedze, domowinę i dobëtk, obronic mowę waju i prawa. Më zëc możemy ze sobã jak brat z bratem,

mo mamë tę samą mowę i te same prawa od dôwna są u waju i u naju. Naszy biskupë i kseżô rządzą u waju i wama prawią. Czë to je dzyw, że waju pan ten zôpis zrobił?

GŁOSE: Mądro mowa, sprawiedliwie!

STIBOR: Muszę przëznac, że tak jasno naszy sprawë jesz nam nicht nie wëłożël. Chocy jem z tych mlôdszych, muszę poprôwdze przëznac, że zôpis naszego pana je doch mądry i jem ty udbë, że ani jednego nie mdze u naju, co bë go nie pochwôlił. Przysegę złożymë wszëtcî. Ale chcemë wiedzec, co w tym zôpisu je i czë nasze i wasze je tam dobrze odgrozione, zëbë późni nie bëło wadë, ani sztrydu.

ARCYBISKUP SWINKA: Muszę wama powiedzec, że tak jak bëło za starego pana, tak mô bëc też za nowego.

MSTIWOJ: Pawle, czëte jim ten zôpis i go przëlôż, cie së napierają.

PAWEŁ: (czëtô dokument po łącenie z 15. II. 1282 ułożony w Kępnie — potem go jim tlômaczy):

„W jimnië Pańście amen.

Jô, Mstiwoj, z łasci Boży kniez pomorsci dają wiadło wszëtcim, co terô zëją i co pozni baną, że dobrowolnie, bez strachu i trwodzi za siebie i za moich nôstëpcow kochanemu krewnemu Przemyslowi, z Boży łasci kniezowi polsciemu, dôwam, odstëpujê i zlecam w podarunku ju za mojego zëcu całë moje ksëstwo pomorscie z wszëtcimi miastami, zomkami, drëchami i koscôłami na swojszczëznë...”

MSTIWOJ: Czë jesz chto mô co do mowieniu?

WSZETCI: Nicht.

SWENCA: Jô też nie i je mnie zôł, zem së tak jadżël.

MSTIWOJ: Tedë së waju pytam, czë chcëta së trzymac tego zôpisu, tak, jak jô së go trzymië z prôwdë wierny? i chcëta przësygac?

WSZETCI: Przësygamë, tak nam Panie Bożë dopomôz i naszô wiara swiantô!

SWENCA: I ten miecz.

ARCYBISKUP SWINKA: Jô przësygam w imieniu mojogo Pana, że trzymac së banë tego zôpisu z prôwdë wierny i zëc chcë z wama jak brat z bratem i bronit waju posôdlowiska jak swojego włôsneho. Tak mnie Panie Bożë dopomôz i nasza wiara swiantô.

(Wrzeszczą: Niech zëje Mstiwoj! Niech zëje Polskô i Pomorze! Niech zëje Przemyśl! Dają sobie rëce i së kuszają).

(Odchodzą. Pozostaje Mstiwoj i Swenca).

SWENCA: Wëbôcz, panie, że së tak jargolilem, mësłôilem, że z tym zôpisem je dëcht jinaczy.

MSTIWOJ: Ju je wszëtko dobrze; jô zem wiedzôł, że môsz też rozëm w głowie i nie mdzesz bôd jak jnszy na wszëtcie stronë, ciedë go kolnie gzyk. Na darmôcha nie jes mojim drëchem ju od małoscë.

SWENCA (w zółu): Poci banę żel, poci banę żel...

MSTIWOJ: Nie ju za mna, ale za zôpisem stoj, ciedë mnie ju nie bandze; — mô on derowac dlëzy jak žëje ojck, syn i wnëk — rozëmiesz — mô derowac na wieci. Bandzë jego strożem.

SWENCA: Banę, poci banę żel i poci moj miecz je mojim mieczem.

MSTIWOJ: A terô z jinszy beczi! Temu, że to dzys je błogoslawniony dzeń, chcę bëc tobie dobry. Jache do Belgarda, co zes sobie žeczël, to sę stanie.

SWENCA: Bóg zapłac...

Kuńc.

Słowniczek.

bieżk — goniec,
buczny — dumny, okazały,
camer — pień drzewa, uziomek,
drawowac — biegać,
gangnotac — niewyraźnie mówić,
gwësny — ładny, przyjemny,
Krëbane — przezwisko Kaszubów okolicy Brus,
monie — wargi (u bydła),
niezglôza — niezdara,
osłëbca — swat,
do Paruna — do pioruna; zaklëcie, w tej formie tylko na północnych Kaszubach,
poszodło — choróbsko,
rëmcowac — przewracać wszystko do góry nogami,
rëdy — zwinny,
ruten — precz, na dwór (por. niem. raus),
smelka — błotnista woda,
ucólic — wyposażyć,
wëchlichac sę — wylizać się,
zwemac sę — wytężyć się, podnieść się.

PROTEST

Przeciwko enuncjaczom amerykańskiego senatora dr. Boraha zakładamy na tem miejscu stanowczy protest. O przynależności politycznej Kaszub rozstrzygają Kaszubi sami — i już rozstrzygnęli. Wszelkie próby złamania woli Kaszubów uważamy za podniecanie do nowej pożogi wojennej.

Odpowiedni telegram w tej sprawie wysłano w swoim czasie na ręce naszego ministra spraw zagranicznych, Za-leskiego.

Redakcja.

ziemia pomorska

Wykołysana przez Bałtyku fale,
Co szumią klechdę dawno zgasłych lat,
Wstęgą wiślaną osnuta miłośnię,
Obmywając progi Twoich chat,
Ziemia Pomorska, ziemia naszych snów,
Coś z pod wrażego wydarła się szpona,
W wolnej Ojczyźnie, gdzie wróciła znów,
bądź pozdrowiona!...

W głąb już zapadły gorzkich lat wspomnienia,
Gdy Cię broczyła Twoich synów krew,
A zradny Krzyżak łupił wioski Twoje,
Poszumem świętych rozśpiewane drzew.
Otoc i nadszedł kres Twych długich mąk
I wzlata Gryf Twój w błękit nieba czysty,
Święty go dzisiaj z Białym Orłem sprzągl
ślub wiekuisty.

Dzisiaj z Twych portów okręty wypłyną.
W bezkresną pomkną oceanów dal,
I dumnie znowu Polski bandera
Rzeźwić się będzie wonią słonych fal.
W Twój więc spiszowy zasłuchani zew,
Kuźnico woli niezłomnej i karnej,
Niesiem Ci, Ziemia, w dani naszą krew,
i trud ofiarny!...

Bolesław Morawski.

ŚWIATOPOGLĄD SCEYNOWY.

Ku uczczeniu 50-ej rocznicy zgonu zasłużonego syna ziemi kaszubskiej.

I.

W monografii o Ceynowie (dr. Florjan Ceynowa, ogłoszonej r. 1921 w Gryfie) poruszyłem w rozdziale: „Kredo i program polityczny“ także niektóre zagadnienia światopoglądowe Ceynowy. Ale obraz tam naszkicowany jest bardzo fragmentaryczny, mianowicie, jeśli chodzi o sferę religijną. Obecnie, — w 50-tą rocznicę jego śmierci, — zamierzam go nieco uzupełnić.

I.

Ceynowa nigdzie zasadniczo, lub systematycznie swego światopoglądu nie wypowiada. Ale w niektórych pismach zajmuje nieraz namiętnie polemiczne stanowisko do przeróżnych kwestyj światopoglądowych, a mianowicie: religijnych, politycznych, historycznych, kultury wschodu i zachodu i t. d. Dawniej ten głos namiętnego i szorstkiego polemika był niemiłym dla ówczesnej „polskiej opinii publicznej“. Ale dziś, gdy już od dziesiątek lat trawa porosła na jego grobie, a horyzonty młodszego pokolenia się rozszerzyły, jest możliwe obiektywne rozpatrzenie jego myśli i zamierzań.

Jako źródła w kwestji światopoglądu wchodzi w pierwszym rzędzie w rachubę własne jego pisma:

1) Dialog, czyli rozmowa Kaszuby z Polakiem, wydrukowany w Skarbie, część II, r. 1868;

2) jego rozprawki polemiczne: Koterja Rzymska, Divide et impera, Liberalizm i feodalizm w Prusach — z roku 1867.

W pismach tych znajdujemy oddźwięk dwóch potężnych idei, które ówczesną Europę poruszały: Panslawizmu pod egidą Rosji, który znalazł swój potężny wyraz w II wszechsłowiańskim zjeździe w Moskwie w r. 1867, i racjonalizmu zachodu, mającego swe ognisko przeważnie we Francji i w Niemczech. Racjonalizm ówczesny w gwałtowny sposób począł kruszyć podstawy chrześcijaństwa i jego kultury, a przede wszystkim odrzuć usiłował chrześcijaństwo z jego nadprzyrodzonych obłonek. Ostrze tego ataku skierowane było ze szczególną pasją przeciwko katolicyzmowi i Kościołowi rzymskiemu, który piętnowano jako instytucję wsteczną, jako wroga nowoczesnej kultury ludzkiej wogóle. Racjonalizm ten prowadził w konsekwencji (Fenerbach) do zupełnie materialistycznego światopoglądu, „do wyzwolenia ciała z jarzma ducha“. Popularny wyraz znalazła ta doktryna w piśmie polemicznym Karola

Vogta: Köhlerglaube und Wissenschaft (1854), a systematyczne ujęcie w książce Dawida Fryderyka Strauss'a: „Der alte u. der neue Glaube“ — r. 1872. Książka ta stanowiła niejako podręcznik, albo raczej „pismo święte“ — tej nowej wiary.

Ceynowa nie stał na uboczu w tej walce tytanów o „starą i nową wiarę“ — zajął w niej zasadnicze stanowisko i dał mu swoisty, wprawdzie lapidarny wyraz w przytoczonym dialogu Kaszuby z Polakiem.

Jest to dialog bardzo oryginalny, choć pozbawiony literackich walorów. Polak tutaj mówi po polsku, a Kaszuba po kaszubsku, Polak jest szlachcicem starego stylu, Kaszuba demokratą, napozór człowiekiem prymitywnym, a w rzeczywistości bardzo „oświeconym“, bo obeznanym doskonale ze wszystkimi nowoczesnymi kwestjami, które

umysły świata inteligentnego poruszały. Nie trudno się domyśleć, że Kaszubą tym to Ceynowa sam, a Polakiem to ówczesny zachodnio - pruski szlachcic - ziemianin, zasklepiały w przeszłości stanowej, „nieoświecony“, bo nieobeznany z nowoczesnymi prądami i wynikami naukowymi. Oczywiście, — że typ szlachcica, to nie odbicie rzeczywistości, gdyż ziemiaństwo ówczesne posiadało nawet bardzo światłych reprezentantów — lecz parodią Ceynowa chciał swych przeciwników politycznych ośmieszyć.

Według dialogu interesuje Polaka jedynie kwestja pochodzenia szlachty. W dłuższym wywodzie wykazuje jej pochodzenie od Mongołów, a w szczególności od Awarów.

Kaszuba natomiast rozprawia się z ówczesnym racjonalizmem i materjalizmem na tle religijnem. Referuje teorię kosmogoniczną Kant - Laplace'a, racjonalistyczną teorię o pochodzeniu człowieka, a szczególnie racjonalistyczny krytycyzm pisma świętego. Ceynowa cytuje tutaj cały szereg autorów: Karola Vogta, Virchowa, Voltera, Rousseau'a, Sue, Renau'a, Strauss'a, Bauera, Feuerbacha, Herveyha itd. Ceynowa z oburzeniem odrzuca wszystkie te racjonalistyczne doktryny. Autorów ich zwie z przekąsem „niedowiarkami“ i „mądrzelami“ i daje swemu przekonaniu wyraz w tak doniosłych słowach:

„Co zrobili Francuzi z chrześcijaństwem podczas wielkiej rewolucji?

Tak groziło i grozi czystej wierze chrześcijańskiej, co w Chrystusie dwie natury uznaje, niebezpieczeństwo od zachodu, nie od wschodu. Ci mądrale w Niemczech, we Francji chcą nawet z nowego testamentu wyczytać, że Chrystus miał rodzonych braci... Ci niedowiarkowie nawet w byt duszy w ludzkim ciele nie wierzą“.

„Dlatego ja też powtarzam, że od zachodu nam grozi najprzód śmierć duchowa, a potem naturalne cieleśne zredukowanie do marnych, do pustych narzędzi“.

Mimo tego zasadniczego pro - chrześcijańskiego stanowiska dialog ten dużo napsuł krwi. Zarzut cynizmu, lub pozytywnego zwalczania katolicyzmu jest nietylko przesadny, ale wprost niesłuszny. Nigdzie Ceynowa się do tego rodzaju twierdzeń nie posunął. Zarzucał jedynie katolickiemu duchowieństwu, że wobec ataku nihilizmu zachodniego jest bezradne i zachowuje się biernie, a nawet obojętnie. Również daje w dialogu lekko odczuć się predylekcję dla wschodu, gdy mówi, że od wschodu niebezpieczeństwo żadne nie grozi i że stary spór o „wyjście ducha świętego“, który rozdzielił wschodnie i zachodnie chrześcijaństwo, jest kwestją nikłą wobec religijnego nihilizmu, który idzie od zachodu. Oczywiście C. nie przewidział, że ten materjalizm, zrodzony na zachodzie (Marx), dostał się na wschód i zrealizował tam swoje tezy, i że akurat tam dokonuje się dzieło spóczesnej mechanizacji człowieka — co Ceynowa pod adresem zachodu z oburzeniem odrzucał.

II.

Poglądy historjozoficzne rozwija Ceynowa w rozprawach: Koterja rzymska i Divide et impera.

Z pewnym tupetem powtarza on tutaj tezę, że „Polska powstała i upadła drogą podstępny historycznej Koterji rzymskiej“. Nie daje określenia pojęcia i istoty tej Koterji, ale nie utożsamia jej z rządem religijnym papieża, gdyż wyraźnie zaznacza, że „po dziś dzień ojcowie święci nie wiedzą sobie z nią rady, choć są z łaski Ducha Świętego, — albo się bali detronizowania, zamieszania i ulegli, albo bywali oszukiwani i nie chcieli być tak sprawiedliwymi, jak św. Piotr wobec Ananiasza i Zefiry“. Jest nią raczej polityka świecka papieskiego Rzymu, „która dla patriotyzmu włoskiego ciągnie zyski, robi zdobycze pod płaszczem wiary“. Nakreśla linię rozwojową tej polityki i wykazuje jej skutki w poszczególnych narodach, a szczególnie u Niemców, Słowian, a wreszcie u Polaków. Dążeniem tej polityki jest wynarodowienie, czyli latynizowanie. Do tego celu dąży Koterja za pomocą klasztorów, które zmonopolizowały oświatę i w łacińskim duchu wychowały szlachtę, a przez nią opanowała całe narody. Tą tendencją Koterji z oficjalnych dokumentów Kurji nie jest widoczna, jak to ze zbioru Theinera wynika, ale mimo to twierdzi C. śmiało — bez podania dowodów — „że tajemnie szło inne hasło, nie od ojców świętych, tylko od Koterji“.

Ta polityka Koterji doznała niejednokrotnie załamań, pierwszy raz podczas wędrówki ludów i najazdów Germanów, potem przez powstanie Lutra, wreszcie przez wielką rewolucję francuską, ale zawsze zdołała się zrekonstruować. W tej perspektywie przedstawia C. dzieje Polski mniej więcej w taki sposób:

„Polska by nie była powstała, gdyby cesarze niemieccy nie uprzykrzyli sobie urzędu żandarma rzymskiego i nie wypowiedzieli posłuszeństwa. Aby ich przywrócić do posłuszeństwa, postarali się Rzymianie o egzekutora, któryby nieposłusznych pokarał. Trzeba było więc podnieść Polaków (Bolesława Chrobrego), całym wpływem duchowieństwa i błogosławieństwa religijnego. Wywiązał się też dobrze Bolesław Chrobry, a cesarze rzymscy zwąchawszy pismo nosem, zaczęli Rzymianom pochlebiać i już mniejszym zyskiem się kontentować. Bolesław Śmiały musiał upaść — nie podaje dlaczego — a pobożny Bolesław Krzywousty pieczęć przyłożył podziałem Polski na księstwa. Prawdziwe fabrykaty księże (sic.). Ludy, stada owiec dla panów i owczarzy, królów i cesarzy, przypominają historyczne tendencje cesarzy rzymskich: osłabić władzę wszelkich królów, ograniczyć władzę biskupów ekscepcją dobrze opłacających się klasztorów, ścieśnianiem jurysdykcji i stawianiem casus reservati, co zawsze było usprawiedliwione bezbożnością ducha czasu, — a ten wychodził ze szkół klasztornych. — Władysław Łokietek potrafił

Rzymianom się przypodobać i zyski pokazać na przyszłość i zdołał mimo intryg niemieckich i hardości krzyżackiej wobec Rzymu, naród polski, posiadający jeszcze małą liczbę klasztorów, połączyć w jedną całość. Widząc z tego zbawienne skutki klasztorów, stawiają Polacy jeden za drugim. Mnoży się armja włoska w Polsce, rekrutowana z różnych narodów; dostaje wszystko pod swe stopy i tą mocą latynizuje.

Podnoszą się zlatynizowani po kilku niewczesnych próbach: Germani ze szatańskim skutkiem pod chorągwią Lutra. Przez to siła nacisku Rzymian na Polskę słabnie. Polska odetchnęła i przez to żywot swój o więcej jak dwieście lat przedłużyła, a z trucizny inowierczej jakoś szczęśliwie wyszła tymczasowo.

Ale armja włoska chwyciła się innego środka do „zlatynizowania“ Polski; „makaronizmu“. Nie udało się wy-móc u króla i senatu obsadzania beneficjów przez niepolaków (Włochów), dlatego ucieczka Rzymian przez klasztory do makaronizmu.

Akademja krakowska upadła. Klasztory naród uczyły, że ogłupiał; cały naród to woły i krowy. Niektórzy chcieli rzucić łacinę, wpadli we francuszczyznę. Zamiast mleka dostali serwatkę, rozwięzłość, zamiast wiary, o którą klasztory już nie dbały. Dowód dają czarownice“. Dalej powtarza C. za Krasińskim: „Zitalizowana była Polska, o zbawienie której tylko kucharki po łacinie dysputowały, o którą szlachta, pełna w głowie nauk klasztornych po kościółkach, w dzień sejmiku, około księdza, co wyszedł na ucieszenie byków, pałaszami się rąbała“. — „Już się Rzymianie cieszą nad swoim łupem. Widzą w Polsce prowincję włoską. Ale trzy sępy chciwe mięsa, spadają na ścierw i Rzymowi go z pod nosa biorą. Zadrżeli Rzymianie i rzekli: taka wola Boża! — Kogut francuski zapał na taką niesprawiedliwość, że i jemu ziarno z pod nosa brano. Słowianin, kiedy głód, to pije na śmierć, Moskał, to kradnie, Niemiec je w piątek mięso, ale Francuz, to bije, więc rewolucja roku 1792. Dostali i w Rzymie po skórze. Pokutowali Rzymianie, pokutował cały katolicki świat za grzechy rzymskie, a na wynagrodzenie dostał jubileusz 1825 r.

Dla Napoleona polskie woły bez znajomości geografji i statystyki, z mlekiem w brzuchu, a serwatką w głowie, zaryczały, zadarły ogony do góry i biegając po świecie, bodły byle kogo, a krowy mleko dawały byle komu. Tak się stało, że klasztory stworzyły szlachtę i ją też zgubiły.

Tak też nie dziw, że widząc taką historję, patrijoci polscy na wzór patrijotów niemieckich z czasów Lutra, się ruszyli: Towiański i Mickiewicz umyślili nową polską wiarę stworzyć, aby naród polski nie ruszał do nieba bez chleba, bo głodnyby tam nie zaszedł, gdyżby po drodze kraść musiał, albo gorzałkę pić. — —

Wreszcie przyznaje C.: „Choć Polska cierpiała dla ko-

terji rzymskiej — i jeszcze cierpieć będzie, aż Prusacy z Ruskami w niej pierwszy porządek zrobią, że z Rzymu wyjdzie porządek na cały świat nawet w Poznańskie i Galicję“.

Taka według Ceynowy jest nie czerwona w historii polskiej.

III.

Swej awersji do zachodu i do klasztorów daje C. bardzo dobitnie wyraz w artykule: *Divide et impera*.

Nawołuje w sposób namiętny i demagogiczny: „*Lass dich nicht verblüffen*“ — „nie masz być mazgajem“, — „nie przyjmować czeredy nauczycieli ze zachodu i południa, albo do nich po naukę obyczajów jeździć. Mazgajami byli nasi przodkowie, bo pytani o oliwę: *habetis oleum*, rzekli, że mają aż nadto — ale oleju, z którego kołtuny rosną“.

„Nie masz być mazgajem, lecz nietylko w tem, aby nie wierzyć, że kołtun jest kiedy go widzisz. — Ale we wszystkich innych rzeczach łacini, niemieccy, schizmatycy i greccy nauczyciele przyzwyczaili się Słowianom oczy mydlić.

Przyjdzie cudzoziemiec do kraju, chcąc panować, musi sobie tworzyć stronnictwo; to stronnictwo musi on uczyć, albo raczej oczy mydlić. To stronnictwo zagrabia przywileje, niby dla siebie, lecz w ostatecznym rezultacie dla cudzoziemca, któremu, jeśli przyszedł w imię wiary, nie o wiarę, lecz o panowanie i podbicie chodzi. — Łacina przez klasztory stworzyła szlachtę średnich wieków, bo by sama ludowi nie poradziła. Tę szlachtę miano już eliminować, kiedy była już niepotrzebna. Ale jak to bywa: człowiek strzela, Pan Bóg kule nosi. W Niemczech powstał Luter. Łacinnicy tu zwarzowali, a w Moskwie zmarzli; Niemcy ostały się górą, a mazgaje dołem. Mickiewicz i Towiański zapóźno na świat przyszli“. — Albo: „klasztory, jak żydzi, póki ich mało, to cnotliwe, ostrożne, pokorne. Ale niechno górę wezmą: klęknijcie narody, zęby wyrwać chodzą i powiedzą: taka natura ludzka. Dopóki szkoły klasztorne nie owładnęły całego monopolu szkolnego, dobrze uczyły, Jak dostały monopol — co się stało? Ludzie zbydłcieli! — dowód list pasterski Antoniego Ostrowskiego, prymasa z roku 1780“. —

Powyższe cytaty dostatecznie ilustrują ideologję Ceynowy. Polemika jego pod adresem Rzymu, lub koterji rzymskiej i klasztorów, zaprawiona sarkazmem i rejowską dosadnością, nie jest ani nową, chociaż w powiedzeniach oryginalną.

Widzimy w niej niejako odbicie owej gwałtownej polemiki przed walką kulturalną, którą prowadził niemiecki liberalizm z ultramontanizmem. Wszak ultramontanizm to nic innego, jak ceynowska koterja rzymska. Jego stanowisko antyklasztorne jest wynikiem ówczesnej tendencji nauki polskiej, która coraz bardziej umożliwiała w społeczeństwie jednostronne zapatrywanie, że klasztory, albo raczej

Jezuici zgubili Polskę. Dzisiaj poglądy te należą już do rzeczy starych i zostały ze swej wyżyny sprowadzone do właściwego poziomu. Ale wówczas były poglądy te u nas nowe i niesamowicie brzmieć musiał głos Ceynowy na pustkowiu kaszubskim, pogrążonem we śnie katechizmowego tradycjonalizmu.

Ale jakie jest prawdziwe oblicze Ceynowy w sprawie religji i polityki kościelnej? — Trudno to powiedzieć, gdyż C. nigdzie w sposób pozytywny w tym kierunku się nie wypowiada. Faktem jest, że stoi on na gruncie chrześcijańskim, że religijnej władzy papieskiej i autorytetu Kościoła katolickiego w sprawach religijnych nie tyka, ani nie krytykuje.

Rozłam między chrześcijaństwem wschodnim i zachodnim uważa za rzecz podrzędną wobec nihilizmu religijnego, idącego z Francji i Niemiec. Jego krytyka koterji rzymskiej ma na celu wykazanie potrzeby emancypacji narodów z pod wpływów tej polityki świeckiej Rzymu. Natomiast dziwne, że wobec Kościoła prawosławnego etc. żadnej krytyki nie stosuje. Z tego chciano wysnuć wniosek, że C. żywi pewnego rodzaju predylekcję dla Kościoła wschodniego. Wszczęto nawet alarm, że C. propaguje nie tylko pansławizm, ale także prawosławie. Ta insynuacja jest inwektywą tego samego pokroju, jak wycieczki Ceynowy pod adresem duchowieństwa lub klasztorów.

Natomiast wydaje mi się prawdopodobnem przypuszczenie, że Ceynowa, jak w swej młodości był uczniem i swoim epigonem Mickiewicza, tak i później, gdy Mickiewicz wszedł na tory twórcy religijnego i polityka, Ceynowa szedł zdaleka szlakiem myśli Mickiewicza i Towiańskiego. Nie napróżno bowiem podkreśla Ceynowa dwukrotnie, że Mickiewicz i Towiański chcieli stworzyć w Polsce nową wiarę, lecz przyszli niestety za późno. Przemawiają za tem także aspiracje słowianofilskie Ceynowy, podobne do aspiracyj Mickiewicza, a szczególnie Towiańskiego, jeśli chodzi o posłannictwo Słowiańszczyzny i znaczenie Rosji w tej misji. Jak dziwnie pokrewne z poglądami Ceynowy są np. powiedzenia Towiańskiego:

„Rosja dziś uważana jest jako nasz największy nieprzyjaciół, powinniśmy żądać, aby była wielką i świetną, ale podług woli Pana. Krew nawet za to trzeba być gotowym przelać, ażeby Rosja była wielką, świetną wedle myśli Pańskiej“.

Albo: „Ważną jest powinnością Polaka zwyciężać patriotyzm fałszywy, a tak w Polsce rozpowszechniony, który zależy na nienawiści do Rosjan i oddala od patriotyzmu prawdziwego chrześcijańskiego“ (p. Kallenbach, Towianizm na tle historycznem, str. 162, 163). U Ceynowy widzimy tę samą predylekcję dla Rosji, ale bez tej mistyczno-religijnej domieszki. Jego słowianofilstwo jest czysto - polityczne, oparte na racjonalnem pojmowaniu dziejów. Pun-

ktem wyjścia jest jego ideologia kaszubska — szlachetny, szczepowy egoizm, — jedynie w tej perspektywie widzi on możliwość samoobrony swego szczepu, możność odporu przeciwko germanizacji, dalej uniezależnienie i wywyższenie swego szczepu, co jest dominującym tonem jego światopoglądu.

IV.

Inną zasadniczą cechą nietylko w charakterze, ale także w światopoglądzie Ceynowy stanowi jego demokratyzm.

C. był demokratą z krwi i kości. Już pochodzenie jego (był synem kowala ze Sławoszyna, pow. pucki) jego mentalność w tym kierunku urobiło. Prądy szalonego roku (1848), zwiastujące republikanizm jako jedyną formę państwową i reformy społeczne, zmierzające do usamodzielnienia i podniesienia stanu małorolnych, z natury rzeczy trafić musiały w jego psychice na grunt podatny. Psychiką swoją jest on z powodów ateistycznych mocno związany z warstwą małorolnych (gburów, chałupników, rzemieślników). Społeczne i duchowe wyzwolenie tej warstwy z pod hegemonji szlachty - ziemian i duchowieństwa było przez długi czas, przynajmniej od 1848 — 1870 jego politycznym marzeniem. Sferom tym odmówił C. prawa hegemonji z tej przyczyny, że zawiły upadek i rozbiór Polski i długoletnią niemoc społeczeństwa polskiego, a zatem nie mogły mieć pretensji do wyłącznej hegemonji w narodzie.

Ceynowa jednakowoż nie był radykałem, zagorzałym chłopomanem. Chociaż niejednokrotnie wspomina o rewolucyjnym „eliminowaniu“ szlachty (*divide et impera*), jednakowoż instynktowo odczuwa, że eliminacji tej obecnie w drodze rewolucyjnej przeprowadzić nie można. Posiada on moralne odczucie maksymy o równowadze i solidarności stanów, skoro kończy dialog między Kaszubą i Polakiem słowami: „Gbur to mur. Praca grunt. Dlatego kochajmy się jak bracia bez różnicy stanów“. Hasło to piękne również jego przeciwnicy głosili, ale zdaniem jego nieszczerze, bo używali jako środka do politycznej hegemonji. Dlatego też reprezentant szlachty w dialogu remonstruje stanowczo przeciwko równości i wzajemności stanów: „Jak świat światem, szlachcie chamowi nie będzie bratem i nigdy się z chamką nie ożeni, prędzej z bogatą żydówką“. Albo: „Żeby szlachta patriotyczna była, toby ze żydami nie trzymała — z przeklętym trzyma, przeklętą będzie, — zobaczyciel utinam falsum vates sim“. Podobnie piętnuje hypokryzję i nieszczerłość szlachty w anegdocie: „Przemądrzale Worzôcë (Skôrb, II).

Z tej samej racji było stanowisko jego wobec polskiej Ligi Narodowej, tworzącej się po r. 1848 w Poznańskim i w Pr. Królewskich, albowiem nie uważał czynu tego za wpływ skoordynowanych sił społeczeństwa, lecz jako mistyfikację, jako środek do dalszej hegemonji szlachty. Być

może, że miał zamiar stworzenia osobnej organizacji stanowej gburisko - rzemieślniczej, ale nie zdołał zrealizować tego urzeczywistnić. Dokonał jedynie założenia „towarzystwa przemysłowo - rzemieślniczego“ (1866), które okazało się dzieckiem poronionem, gdyż o dalszym istnieniu tej organizacji nic nie wiemy.

Bliżej wyjaśnia C. swe polityczne poglądy stanowo - chłopskie w artykule: „Feodalizm i liberalizm w Prusach“.

Rozumuje tak:

„Po wojnach napoleońskich, po zniesieniu poddaństwa spostrzegli królowie, że na szlachcie oprzeć się nie mogą, gdy ona rada królom po nosie gra, na duchowieństwie także nie, gdyż za wiele od królów żąda, nawet im przepisy dawać pragnie. Więc królowie pruscy umyślili się oprzeć na chłopstwie. Chcąc się na chłopstwie oprzeć, trzeba je z bydła na ludzi przerobić. Więc do rozumu przez szkoły, przez dobry rząd i opiekę z biedy do pieniędzy doprowadzić. To też w Prusach, jak w całym świecie nigdzie, rząd zaprowadzał szkoły, których lud ani od księży, ani od szlachty nie miał przez 1000 lat. Szlachta widząc, że straciła swój wpływ, założyła gazety, które miasto się wzburzyły i wybuchła rewolucja w Berlinie, z której Polacy również korzystać chcieli i się w Poznańskim podnieśli (1848). Gdy to Niemcy widzieli, aby polskich krajów nie utracić, dali pokój i kontentowali się konstytucją, nadaną przez króla. Król dał, bo myślał, że chłopcy byli już do tyle oświeceni, że wybiorą swoich deputowanych do Berlina. Ale chłopcy dali się za nos wodzić, wybrali szlachtę i księży. Chłopcy byli chłopami, ale nie ludźmi. Jak kto chciał przy wyborach rzec słowo inaczej, to go szlachta i księża zawrzeszczeli i zdrajcą nazwali, a chłopcy uwierzyli. Tak było za Fryderyka Wilhelma IV. Jego następca Wilhelm I, widział, że to nie przelewki, postanowił partję rządową stworzyć przeciwko szlachecko - miejskiej. Tak powstała partja liberalna. Ale i tutaj niema reprezentacji chłopskiej, tylko wysocy urzędnicy i obszarnicy rej wodzą. I tak chłopcy drą z jednej i drugiej strony. Odtąd poczynają się inne czasy dla chłopstwa, złote już minęły. Chłopstwo nie poznało, że egzekutywa zależy od prawa, a prawo od sejmu, a sejm od chłopstwa. Chłopstwo upadnie i przyjdzie znów poddaństwo i chłop będzie powtarzał jak dawniej: „Żeby to Bóg dał, żeby Ojciec św. zrobił, żeby to król dał, ksiądz zrobił, szlachcic zaczął, a sam nie robi nic, nie będzie miał nic, chyba kije i baty na plecach; będzie wrzeszczał: „Jezus, Maryja, Józef“, gorzałkę pił, w karczmie tańcował, w gusła i czary wierzył, jak to było dawniej. Będą znów panami szlachta i zakonnicy“. —

Z KASZUB I O KASZUBACH

Odczyty o morzu w Gdyni. Oddział gdyński Instytutu Bałtyckiego urzędują cykl odczytów profesorów uniwersytetu i najwybitniejszych fachowców, poświęcony zagadnieniom morskim. Dnia 27 października 1931 r. wygłosił b. min. Czesław Klarner w Szkole Morskiej odczyt na temat Śląsk i Pomorze, jako symbole niezależności gospodarczej Polski.

Drugi odczyt wygłosił dnia 9 listopada prof. dr. Kazimierz Tymieniecki n. t. Nauka przeszłości dla polskiej polityki morskiej.

Śląsk i Pomorze, jako symbole niezależności gospodarczej Polski. Odczytem b. min., inż. Czesława Klarnera na powyższy temat, wygłoszonym w Szkole Morskiej, dnia 27 października b. r. na otwarciu Oddziału Instytutu Bałtyckiego w Gdyni, rozpoczęto cykl wykładów, które I. B. zamierza urządzić w bieżącym sezonie zimowym.

Dwugodzinny wykład min. Klarnera, niezwykle sumiennie i wyczerpująco opracowany, ilustrowany nadto wykresami, dobitnie i cyfrowo wykazał znaczenie Śląska i Pomorza dla Polski, wykazał, że pozbawienie Polski tych dwóch dzielnic, równałoby się pozbawieniu Polski sił życiodajnych, a tem samem utraceniu niepodległości. Szczegóły przynosiły dzienniki, nie będziemy ich tutaj powtarzać. Nadmieniamy tylko, że min. Klarner wyraził ludności Śląska i Pomorza uznanie za to, że w najgorszych czasach przedrozbiorowych, porozbiorowych, opuszczona i pozostawiona swemu losowi, zdołała oprzeć się najsilniejszemu naporowi niemieckiemu. Dodał, że chcąc wzmocnić Polskę, trzeba materialnie wzmocnić Śląsk i Pomorze. — My od siebie pozwolimy sobie uzupełnić słuszny i najsluszniejszy ten wniosek tem, że nie tylko o dobro materialne tych ziem dbać należy, ale w równej mierze o dobro duchowe. Stworzenie wielkich ośrodków kulturalnych (politechnika śląska, uniwersytet pomorski), zapewnienie dalszych dróg w rozwoju kulturalnym, mądra polityka administracyjna, to niezbędne składniki programu rządowego śląskiego i pomorskiego. **Kto ma zasługi, temu wolna droga, temu szacunek i poparcie.**

Liga Morska i Kolonjalna (oddział gdański) urządziła w Gdańsku dnia 25 października b. r. w Domu Polskim wieczornicę, na której przemawiali z kolei p. kom. Jacynicz n. t. zadań i celów Ligi Morskiej i Kolonjalnej, p. red. Korwin - Pawłowski n. t. polskich spraw morskich i podróżnictwa polskiego w przeszłości aż do czasów obecnych, p. red. Tetzlaff n. t. dostęp do morza — dostęp do świata, wreszcie p. dyr. Borowik zaznajomił obecnych z celami Instytutu Bałtyckiego, zapraszając na uroczyste otwarcie oddziału Instytutu w Gdyni. Wieczornica była cennym przyczynkiem do spopularyzowania idei morskiej wśród Polonji gdańskiej. O Kaszubach mowy nie było z wyjątkiem przelotnej wzmianki o Mestwinie II. A przecież społeczeństwo, tem bardziej zaś naczelne instytucje propagandowe morskie i pomorskie zdać sobie winny sprawę z tego, że do morza idzie się przez serce Kaszub, że nasz dostęp morski zależny jest w głównej mierze od mieszkających nadmorza, że ich siła materialna i duchowa jest siłą całej

Polski, nie mogącej ulec żadnym potęgom świata, żadnym wahaniom konjunktury politycznej. **Naprawiamy błędy dawnej polityki morskiej, naprawiamy też błędy dawnej polityki pomorskiej.**

Rewizjoniści niemieccy atakują polskie instytucje naukowe. Dzienniki donosiły o zebraniu, odbytem dnia 18 listopada b. r. w sali Rady Gospodarczej Rzeszy w Berlinie, a poświęconem propagandzie rewizjonistycznej w stosunku do niemieckich granic wschodnich. Wprawdzie powtarzano tam przestarzałe i obalone „prawdy” historyczne i inne, ale na uwagę zasługuje okoliczność, że tym razem atak skierowano przeciw instytucjom polskim, ośmielającym się walczyć z fałszami niemieckimi, jak przeciw Instytutowi Zachodnio - Słowiańskiemu w Poznaniu oraz Instytutowi Bałtyckiemu w Toruniu. Zebranie snadź uważa naukę niemiecką za nieposzlakowaną, skoro podaje naukowość wspomnianych instytutów w wątpliwość. Oto kilka nazwisk owych butnych rewizorów: baron v. Richthofen, dr. Paape, prof. Goetze, dr. Wagner, dr. Droop, prof. Lessing.

O Pomorzu we Lwowie. Koło Towarzystwa Szkoły Ludowej im. Mickiewicza urządza w roku bieżącym we Lwowie szereg odczytów na temat Pomorza. Pierwszy odczyt już się odbył 3 października w lokalu Koła przy ul. Okólskiego6. Prelegent, prof. Baumgarten, dał zebranym słuchaczom zwięzły zarys dziejów Krzyżactwa od powstania Zakonu, aż do jego upadku; w toku swego naukowo opracowanego przemówienia prelegent doskonale uwydatnił, czem Krzyżacy byli dla rdzennych Prusaków, dla Litwy i dla polskiej ludności na Pomorzu.

Następne odczyty zapowiedziane zostały na każdą sobotę wieczorem. Najbliższym tematem odczytu będzie znaczenie Pomorza dla Polski. Po odczytach następuje dyskusja. Po pierwszym odczycie wywiązała się pogadanka, nacechowana gorącym zainteresowaniem się Kaszubami i ich walką obronną w ciągu wieków z Krzyżactwem i jego spadkobiercami; nasze społeczeństwo kresowe na wschodzie żywo odczuwa wszystko, co przeżywali i przeżywają twardzi obrońcy polskości na kresach północno - zachodnich i patrzy na nich z podziwem i uwielbieniem.

Nie mniej życzliwie do tematów o ziemi pomorskiej odnosi się ludność wiejska. Koło im. Mickiewicza ma 14 oddziałów po wsiach i miasteczkach okolicznych. Wszystko, co prelegenci dotychczas o Pomorzu mówili na wsi, słuchane było ze szczególnem zainteresowaniem; wieśniacy na takie odczyty, gdy brakło sali odczytowej, ofiarowywali obszerne izby w swych chatach. Odczyty lwowskie o Pomorzu powtórzone zostaną we wszystkich czternastu oddziałach prowincjonalnych.

Pogadanką w sprawie tych odczytów zajmuje się ze szczególną gorliwością zasłużona w obronie Lwowa Małopolska Straż Obywatelska ze swym komendantem p. Weberem na czele.

A. P.

Z końcem maja 1931 roku zmarł w Warszawie ś. p. profesor **Edward Trojanowski**, który był jednym z tej małej garstki ludzi w Warszawie, co się interesują sztuką na Pomorze. Jako niestrudzony budzieli talentów i doskonały twórca narodowej sztuki stosowanej, zapewnił sobie pamięć i szacunek swą troskliwością o twórczość plastyczną na Pomorzu u wszystkich tych, którzy rozwojowi sztuki, a przede wszystkim sztuki ludowej i stosowanej, szczególną poświęcają uwagę.

Niestety musimy przy tej okazji przyznać, że jego starania i dążenia nie znalazły u nas należytego oddźwięku.

Wystawa Zbiorów Przyszłego Pomorskiego Muzeum Krajowego w Toruniu. Z inicjatywy sen. dr. O. Steinborna powstał projekt połączenia zbiorów Tow. Naukowego oraz Muzeum Miejskiego w jedno Pomorskie Muzeum Krajowe, obejmujące działy: prehistoryczny, historyczny, etnograficzny i przyrodniczy. W pracy nad realizacją tego projektu postąpiono w tym roku znacznie naprzód, bo połączono zbiory prehistoryczne w jedną całość, poczem utworzono w ratuszu toruńskim wyżej wymienioną wystawę, jako jeden z działów organizowanego muzeum. Kustoszem jego jest dr. Tadeusz Waga.

Codania, Korporacja studentów Wyższej Szkoły Handlowej w Poznaniu, Aleje Marcinkowskiego 3. Nazwa Korporacji pochodzi od Plinjusza, „mare Codanum“, nazywającego tak zatokę dzisiejszą gdańsko - gdynską. Głównym celem Korporacji jest praca w dziedzinie gospodarczej Pomorza oraz propaganda idei morskiej wśród społeczeństwa polskiego. Jest to związek ponadpartyjny, stojący na stanowisku ogólnie - narodowym. Powstał w r. 1930 z inicjatywy com. com. Lulkiewicza i H. Praśniewskiego. Obecnie organizuje w Poznaniu cykl wykładów o znaczeniu morza dla Polski i życiu gospodarczym Pomorza, poza tem w styczniu 1932 r. odbędzie się w Bydgoszczy reprezentacyjny bal morski.

Hojny zapis ś. p. rady pocztowego, Walerjana Amrogowicza z Sopotu, zmarłego 26 sierpnia b. r. w Krynicy. Dnia 6 października b. r. otworzono w sądzie gdańskim testament, z którego wynika, że ś. p. W. Amrogowicz zapisał Towarzystwu Naukowemu w Toruniu bogaty zbiór monet i medali w liczbie 2.000, wraz z całą biblioteką numizmatyczną, poza tem cenny zbiór sztychów, piękny zbiór obrazów Mokwy i innych, 70 rysunków, przedstawiających kaszubskie chaty podcieniowe, kościoły drewniane oraz hafty kaszubskie, wreszcie album dawnych banknotów oraz album znaczków pocztowych.

Resztę książek, około 500, otrzymało w myśl testamentu Biblioteka Gimnazjum Polskiego w Gdańsku.

Zacnemu obywatelowi cześć pozgonna!

Nadzwyczajne walne zebranie Sp. Wyd. z ogr. por. „Gryf“ odbyło się dnia 23. 11. 31 r. w Gdyni z następującym porządkiem obrad: 1) zażalenie, 2) sprawozdanie zarządu, 3) uzupełnienie statutu, 4) wybór członka Rady Nadzorszej, 5) Wolne głosy. Po krótkim sprawozdaniu p. dr. Pniewskiego z dotychczasowej działalności zarządu, nastąpiła wymiana zdań, dotycząca działalności wydawniczej naszej Spółdzielni, a mianowicie w sprawie celowości wydawania miesięcznika „Gryfa Kaszubskiego“. Po uchwaleniu trzech uzupełnień statutu, koniecznych ze względów prawniczo - formalnych, wybrano kartkami na miejsce ustępującego z powodu nawału innych prac członka Rady Nadzorszej, p. starostę krajowego Łąckiego, p. dr. Lutmanna, gen. sekretarza Instytutu Bałtyckiego. Wobec wyczerpania porządku obrad, zebranie zamknięto. Przewodniczył p. dr. Marcin Dragan.

Nowy wojewoda pomorski. Dnia 20 listopada b. r. p. Prezydent Rzeczypospolitej podpisał dekret, przenoszący w stan spoczynku p. wojewodę pomorskiego, Wiktora Lamota. Jednocześnie p. Prezydent mianował dotychczasowego wicewojewodę łódzkiego, Stefana Kirtiklisa, wojewodą pomorskim.

Ks. Alfons Mańkowski, prezes Towarzystwa Naukowego w Toruniu, długoletni i zasłużony pracownik na niwie nauki pomorskiej, odznaczony został w dniu 11 listopada b. r. orderem Polonia Restituta.

Towarzystwo Muzyczne w Gdyni. Dnia 26. XI. b. r. powstało Towarzystwo Muzyczne, którego zadaniem jest skupienie w łonie organizacji wszelkich istniejących zespołów artystycznych, chórów, solistów i sił pedagogiczno - muzycznych, a celem popularyzacja szlachetnej muzyki w szybkim wzrastającym mieście portowem. Przewodniczącym Komitetu organizacyjnego był dr. Mikiciński.

Nowemu Towarzystwu życzymy gorąco jak najlepszego powodzenia i jak najlepszych wyników w społecznej pracy artystyczno - kulturalnej na terenie Gdyni i całych Kaszub.

Uroczystość podhalańska. Dnia 6 grudnia b. r. złożono w Krakowie uroczystą akademią hołd Kazimierzowi Tetmajerowi ku uczczeniu jego 40-letniej twórczości góralskiej. Deklamacje, przemówienia, odczyty, tańce złożyły się na obfity program obchodowy. Publiczność krakowska, przepelniająca salę Domu Katolickiego, okazywała niezwykły entuzjazm. Nad delegacjami góralskimi unosił się sztandar podhalański.

Książki i czasopisma

Pommersche Heimatpflege. Oto nowy regionalny kwartalnik, poświęcony sprawom niemieckiego Pomorza (na okładce widnieje Gryf), a wydawany od r. 1930 przez starostę krajowego w Szczecinie, von Zitzewitza. Z pismem tem winien się każdy zapoznać, kto zajmuje się z urzędu, zawodu lub upodobania naszymi sprawami pomorskimi. Tu przedewszystkiem przekonac się można, ile pieniędzy i wysiłku zużywają Niemcy dla swoich kresów wschodnich, tu zapoznajemy się z całą ideologią narodowościowo - państwową oraz tendencjami politycznymi w stosunku do Polski i polskiego Pomorza, tu wreszcie znajdziemy wzór zorganizowanej i planowej pracy kulturalnej celem utrzymania i wzmocnienia ziemi pomorskiej.

Pismo to jest doskonale redagowane, zawiera artykuły i prace tak naukowe, jako też informacyjne, sprawozdawcze, ideowe, przynosi ważniejsze wiadomości z życia kulturalnego oraz recenzje książek, dotyczących Pomeranii — a kosztuje 0,50 RM. za zeszyt dobrze ilustrowany, objętości 64 stron. (Nie mają pieniędzy, a jednak mają). Niedodść na tem, w każdym zeszycie redakcja podaje wysokość zasiłków na poszczególne kulturalne cele. A u nas?

Wszystkie artykuły stoją na wysokim poziomie, mają zaś na oku nie tylko historję, prehistorję i muzea, ale także, i to w dużej mierze, obecną chwilę, obecnego człowieka, szukają dróg i sposobów, żeby dzisiejszego mieszkańca Pomorza uczynić mocnym, wytrwałym i kulturalnie odpornym, spojonym z całością narodu niemieckiego.

Pracuje się tam dla przyszłości i to nie dla utrzymania tylko stanu rzeczy, ale dla jego powiększenia. Więc zorganizowano poradnię regionalną, czytelnie, zbudowano cały łańcuch schronisk dla młodzieży, ułatwiając jej pobyt i zwiedzanie ziemi pomorskiej, wszczęto planową akcję teatralną, odczytową i koncertową, a wciąż wskazuje się na braki i niedomagania, na nowe możliwości, napomina, przypomina, żąda się, słowem widać planowość w działaniu.

Na szczególną uwagę zasługuje stosunek czasopisma tego do nas. Autorzy orientują się doskonale i w sytuacji politycznej i w polskiej literaturze, dotyczącej zagadnień pomorskich. Naogół starają się o rzeczowość i obiektywizm, nie napadają wprost, ale odpierają jakoby tylko szowinizm i nierzeczowość polską. Najbardziej agresywnie występują, jak dotąd, Gdańszczanin C. Lange, redaktor miesięcznika „Ostdeutsche Monatshefte”, oraz dr. Fr. Lorentz, wytrawny znawca Kaszub. Obaj figurują pod swojemi artykułami w zeszycie kwietniowym z roku 1931, poświęconym specjalnie kresowym zagadnieniom Pomeranii Wschodniej (**Ostpommern als Grenzland**).

Ze wszystkich niemal dziesięciu artykułów tego zeszytu wyziera mniej lub więcej dobitnie wypowiedziany żal z powodu nowych granic nieszczęsných, niedorzecznych, gwałtem pociągniętych, podyktowanych traktatem wersalskim. Uzasadnienie bywa różne.

I tak dr. Bolz z Lipska ubolewa nad tem, że trzeba było Polsce oddać tyle ziemi, przepojonej kulturą niemiecką, a stanowiącej siłę centralną nowej państwowości polskiej, wyrzeka dalej, że dzisiejsze

niemieckie kresy wschodnie pozbawiono większych środków kulturalnych, a przecież trzeba, żeby kresowiec pozostał nawskroś niemieckim.

Znowu prehistoryk dr. O. Kunkel sili się wykazać, jak to Pomorza nie trzeba było gwałtem germanizować, boć Pomorzanie sami chętnie przyjmowali i sprowadzali do siebie kulturę niemiecką, czyni dawniejszym rządóm zarzut z tego, że Pomorze zaniedbywano pod względem kulturalnym, co się teraz srodze mści. Prą Słowianie na zachód, bo tam wyższa kultura osłabła. Takie jest prawo naturalne, że ludzie lgną do strefy bardziej ucywilizowanej, jak to obecnie i w Polsce się dzieje. Żąda więc, żeby poza pomocą gospodarczą Pomorze załudnić i odbudować kulturalnie. Przeciwwstawia się też nierzeczywom i nienaukowym tendencjom polskim, które uważają za polskie wszystko to, co na zachodzie jest słowiańskiego (wskazuje tu szczególnie na prof. Kostrzewskiego z Poznania).

Trzeci artykuł dr. K. z Bytowa omawia znaczenie badań geologicznych dla kresów pomorskich, bo te ułatwiają byt ludności, która musi przetrwać ten okres czasu, kiedy wschodnie Pomorze uchodzi za ziemię graniczną. (Czy tu może niema tendencji polityczno-zaberczej?).

Po nim następuje artykuł dr. Fr. Lorentza o Kaszubach (p. niżej) Piąty artykuł dr. W. Nowacka z Bytowa p. t. Zadania kulturalne doby obecnej na kresach wschodnio - pomorskich — dotyczy stosunków szkolnych, z których wynika, że nauczyciel pomorski jest doskonałym krzewicielem idei i kultury niemieckiej, że szkoła powszechna stoi na poziomie swego wielkiego zadania. Autor wskazuje też na niebezpieczeństwo szkół mniejszościowych, gdzie kwitnie propaganda polska, gdzie dzieci kaszubskich nie uczy się w ich języku ojczystym, ale polskim, wskutek czego też, zdaje się, liczba dzieci się zmniejsza. Trzeba więc wszystko czynić, żeby zaszczerpić w młodzieży jedną myśl zbiorową, narodową, niemiecką.

Z artykułem dr. M. Thilo ze Słupska (Die pommerschen Grenz-bücherein) dowiadujemy się, że od r. 1926 istnieje osobna kresowa centrala biblioteczna dla pow. lęborskiego, bytowskiego, miastkowskiego i słupskiego, gdyż centrala szczecińska zbyt była oddalona.

Dalej jest artykuł o teatrze w miasteczkach prowincjonalnych, wreszcie 2 artykuły: C. Langego p. t. Ostpommern und Danzig, który w zakończeniu wyraźnie wskazuje na konieczność intensywniejszego traktowania spraw korytarzonych i kaszubskich oraz na ściślejszą współpracę Pomorza niem. z Gdańskiem „dla wspólnej przyszłości...” oraz ideowe wskazanie dr. E. Murawskiego ze Szczecina p. t. Geistiger Grenzschutz, biadającego nad odpływem ludności z Pomorza i nierzecznością granic. Żąda więc skierowywania młodzieży z innych stron Niemiec na Wschód, ale młodzieży opanowanej i dojrzałej, doborowej, potępiając zaś puste społecznikowanie w towarzystwach, domaga się jednoczenia, pracy planowej, treściwej prostoty, rzetelnej woli, do czego kobieta w znacznej mierze może się przyczynić.

Na zakończenie krótki półstronnicowy rys historyczny Pomorza Wschodniego.

Z braku miejsca trudno wszystko szczegółowo omówić, niech to krótkie sprawozdanie wystarczy dla orientacji, zaś kilka specjalnych uwag poświęcić musimy artykułowi p. t.

Kaszubi

dr. F. Lorentza z Sopotu.

Autor, doskonały znawca kaszubszczyzny, daje krótki zarys dziejów Pomorza kaszubskiego ze szczególnem uwzględnieniem stosunków polsko - pomorskich, a napisał dzieje te tendencyjnie — dla laików, którzy tem łatwiejszej ulec mogą sugestji na chłodno wyliczonych faktów.

Tendencja autora streszcza się w tem, że pragnie pomniejszyć dziejowe i obecne prawa Polski do Pomorza, mimo lepszej wiedzy unikając stwierdzenia, że Kaszubi przyznają się i poczuwają do polskości, a wyolbrzymiając pewne nieporozumienia w stosunkach polsko-kaszubskich doby obecnej.

Istnienie takiej tendencji pozwolimy sobie poniżej wykazać na kilku przykładach.

Mniejsza o to, że L. zaczyna od roku tysięcznego, jako historycznego początku istnienia Pomorza między Odrą a Wisłą nad Bałtykiem. Uniknął bowiem w ten sposób stwierdzenia walk Pomorza z Germanami, uniknął też stwierdzenia, że Pomorze wchodziło w skład państwa Mieszkowego.

Nawrócenie Pomorza zachodniego zapomocą biskupa Ottona z Bambergu przedstawia niejasno, chytrze nie wspominając nic o tem, że wyprawy misyjne Ottona związane były ściśle z inicjatywą i usiłowaniami Krzywoustego w tym kierunku, tylko tak sobie jednym pościąganiem pióra stwierdza, że rezultatem misyj Ottona było przyłączenie się książąt szczecińskich do Rzeszy i germanizacja ich ziem. Proces germanizacyjny ukończył się rzekomo w 13 wieku, zaś „resztki“ słowiańskie nie miały żadnego wpływu na dalsze losy narodu. Dziwny to byłby naród, który walczy uporczywie przez kilka wieków o swą niezawisłość, a potem w ciągu jednego stulecia już jest zgermanizowany. Trzeba się tu przyznać do niezajomości tego procesu germanizacyjnego, albo też nie twierdzić nic stanowczego.

Mówiąc o Pomorzu Wschodniem, przyznaje wprawdzie, że Polska potrafiła je ciaśniej przykuć do siebie, ale równocześnie twierdzi, że nie było ono nigdy częścią państwa piastowskiego, a popadło tylko w pewną od niego zależność. Temu przeczą wprost fakty historyczne w szczegółach tylko niezbadane, skoro już Mieszko I rozporządził Pomorzem jak własną ziemią, później Bolesław Chrobry, Krzywousty, wreszcie Przemysław, chociaż tylko przejściowo, a chociażby niektórzy niemieccy uczeni faktom tym zaprzeczali, to nie wolno w syntetycznym skrócie popularno - naukowym narzucać cbytelnikowi sądów przez naukę nieustalonych. Brzmi takie twierdzenie tem bardziej tendencyjnie, że autor nie zapomina nic o układzie Mestwina z Przemysławem w Kępnie (15. II. 1282), mocą którego jego dziedzictwo pomorskie przechodzi w ręce Piasta Przemysława.

Przejsie Pomorza w ręce Krzyżaków krótko zbywa zdaniem, że ostatecznym dziedzicem jego został Zakon Krzyżacki. Oczywiście trudno wymagać, żeby L. wąpił o prawidłowości tego dziedzictwa i choć jednym wyraźnym słowem (np. *bemächtigte sich*) prawidłowość tę scharakteryzował.

Nie kryje się autor z germanizatorskim dążeniem Zakonu względem Kaszub, ale znów zbyt pobieżnie traktuje niewygodne powstanie przeciw Zakonowi w r. 1453. Przyznanie się bowiem do tego, że Kaszubi walczyli z Niemczyzną, już także poprzednio za Świętopelką, popsułoby L. polityczną konstrukcję artykułu. Bo oto dalej wychwala dobrodziejstwa rządów pruskich na ziemiach kaszubskich.

Chcąc później wyjaśnić, dlaczego Kaszubi odstręczyli się od Niemców (jakoby dopiero w XIX wieku), powołuje się na akcję Kościoła i niezawsze szczęśliwą politykę Prus, nie umiejących wyzyskać momentu religijnego i nie odróżniających w traktowaniu Kaszubów od Polaków. To też Polacy wyzyskali pewne trudności gospodarcze Kaszub (a gdzież te zachwalane dobrodziejstwa pruskie?), ażeby tu rozpocząć agitację, początkowo słabo się rozwijającą. Dopiero walka kulturalna pchnęła Kaszuby w ręce polskie.

Mimo wszystko Kaszubi „nie brali udziału w ideałach polskich, bo nie wierzyli w przyszłość Polski“. A czy autorowi nic nie wiadomo o udziale Kaszubów w walkach o niepodległość? Zwracamy wobec tego uwagę na pracę J. Karnowskiego, Kaszuby, już rozpoczętą w „Gryfie“ konfederacją barską. Poza tem autor zna zapewne ruch młodo - kaszubski i osobiście młodo - Kaszubów, których w swoich artykułach świadomie pomija, także Derdowskiego z dawniejszych, a dalej Klebę, Sędzickiego, Abrahama i wielu, wielu innych Kaszubów, patryjotów polskich z polskimi ideałami? Nic o nich autor nie wie? Jako, znawca Kaszubów, rozpisujący się o Kaszubach, nic o nich nie wie? Przypomina sobie natomiast tylko odrębności kaszubskie, których my znów nie zaprzeczamy. Twierdzi też L., że po wojnie światowej nikt na Kaszubach nie myślał o powstaniu przeciwpruskim. A skąd to ta pewność? My bowiem wiemy coś więcej o tem i w swoim czasie to opublikujemy. A może o udziale Kaszubów w powstaniu

wielkopolskiem autor coś czytał? Też nic? — Skąd zaś wziął się ten zapał witania wojska gen. Hallera, o którym autor sam pisze. Czyżby tego zapału nie można zaliczyć do udziału w ideałach polskich?

Wkońcu L. zapowiada Kaszubom nieodwołalny „los“ (Schicksal) polonizacji, grożącej im od stuleci. Proroctwem tem z dodatkiem, że w kilku pokoleniach język kaszubski spadnie do rzędu dialektów polskich, kończy L. swój naukowo - polityczny artykuł.

W tym ostatnim zwrocie zapomniał się L. bardziej, niż we wszystkich poprzednich niedociągnięciach i niedomówieniach skompromitował się jako uczonej, językoznawca. Bo ostatecznie możnaby pობłaźliwiej oceniać rozpolitykowaną historję niehistoryka, ale nie można mu wybaczyć polityki w jego dziedzinie specjalnej, lingwistyce. W nauce bowiem, jak to mu może niepotrzebnie przypominać, granica między dialektem, a językiem jest płynna, nie dająca się ustalić. W polityce bywa inaczej. Polityk nieraz więcej wie, niż wszyscy uczeni razem. L. wszedł niebacznie na tory polityczne, więc trudno uwierzyć w obiektywność jego nauki, tem mniej, że przybrał jeszcze szaty prorocze.

Co dotyczy znów tego politycznego proroctwa, to możemy je o tyle skorygować, że — zapewne wpływu polskiego na Kaszubah nie da się ani zaprzeczyć, ani wyłączyć (por. inne państwa), lepiej, że się wyłącza niemiecką, jako element obcy i wrogi, ale w jakim stopniu kaszubszczyzna zachowa odrębność językowego rozwoju, o tem nie będzie rozstrzygał ani L., ani żaden inny polityk, o tem rozstrzygną Kaszubi sami. Kaszubi stanowczo jednak zrzekają się niepowołanego opiekuństwa Lorentza, wskazując mu inny teren działania. Możeby bronili Łużyczan od wpływu niemieckiego, możeby bronili Bawarczyków lub Saksończyków przed zagładą wszechpruską? Czy mowa Saksończyków jest językiem czy dialektem?

Dr. Wł. Pniewski.

Franz Herwig. Die letzten Zieliński. Roman. Breslau 1929. Bergstadtverlag Wilh. Gottl. Korn, 8° str. 192.

Powieść ta porusza ciekawy, jakkolwiek niedość rozwinięty i jednostronnie przedstawiony moment dziejowy na polskich ziemiach zachodnich, moment podupadania polskich majątności ziemskich wskutek przeciwpolskiej działalności pruskiej komisji kolonizacyjnej. Ten najniebezpieczniejszy ucisk gospodarczo - polityczny z końca XIX i początków XX wieku staje się przyczyną i bodźcem akcji powieściowej.

Bohaterka powieści, Walerja Zielińska, młoda szlachcianka, gospodaruje ze swym bratem Piotrem na małym folwarku, Kleparach, pod historyczną Oliwą. Zle im się wiedzie, zbiory ostatnie deszcze zniszczyły, gonią ostatekami. Walerja za nic w świecie nie chce sprzedać ziemi, chce wytrwać na posterunku, pomna wielkiej przeszłości swego narodu, pomna nieszcześliwych walk o niepodległość. Okrwawiony jedwab polowego opatrunku wraz z szablą i pismem Chłopickiego po swym dziadku, przechowuje jako świętą relikwję. Zupełnie inny jest brat jej, Piotr. Jego nic nie wzrusza prócz wódki i kobiet, w czym zupełnie jest niewybredny, nie mając w sobie nic z krwi ojców - bohaterów. Żyje w odrętwieniu i przytępieniu umysłowem i moralnem. Walczy więc Walerja sama. Szuka rady i pomocy u księdza w Oliwie, odnajduje starych krewnych pod Inowrocławiem, a kiedy wszystkie zabiegi zawodzą, kojarzy na swoje nieszczęście małżeństwo brata z bogatą mieszczką z Pucka. Młodzi małżonkowie, widząc w niej zawadę swego szczęścia, wypędzają ją z ojcowizny. Idzie Walerja na służbę do pobliskiej restauracji ogrodowej. Jej męki duchowe osładza na chwilę człowiek obcy, przypadkiem w Pucku poznany, poeta niemiecki. Nieznane potęgi przyrody oddają mu świeże wdzięki nieszczęśliwej, wdzięki ciała, bo duchem do niego należeć nie może. Walerja porzuca miłość, dowiedziawszy się o hańbiącym stosunku swej bratowej z parobkiem, wraca, wypędza bratową i, objąwszy dawną rolę pani, gospodaruje z dawnym zapałem ku podniesieniu gospodarstwa. Przyszłość zapowiada się dobrze, gdy oto mściwy parobek podpala cały dobytek. Próżno Walerja wysiła się po zabicie parobka ugasić

pożar. Folwark ginie w płomieniach. Wówczas i ona nie ma co robić na świecie, pędzi ku morzu, wsiada na łódź i ginie wśród burzy i fal.

Tak więc autor pozwala zginąć bohaterce, uczyniwszy z niej poprzednio symbol na zagładę skazanego „nieżywocego“, bo zamyślonego w przeszłość narodu. W jego mniemaniu gospodarka polska, przestarzała, nie idąca z postępem czasu, musiała skończyć się ruiną, zaś komisja kolonizacyjna była dobrodziejstwem, bo odnawiała gospodarkę rolną, i nieraz się zdarzało, że wzorowe, przez komisję urządzone gospodarstwa, przechodziły znów w ręce Polaków.

Tu trzeba autorowi wytknąć brak powiązania faktów, względnie rozmyślne niewnikanie w sprawę, nie mówiąc już o tem, że ze względu na różnice chronologicznych pominał milczeniem hańbę wywłaszczenia. Bo jak tu mówić o skazanym na zagładę narodzie, skoro naród ten i dał sobie radę z nowym sposobem gospodarowania i zdobył sobie niepodległość, t. zn. stał się odrazu żywotnym. Pozostaje to w domysłach czytelnika — niby cud. W ten sposób powieść staje się skrawkiem historii narodu polskiego, oderwanym od całkiem innej całości, wskutek czego autorowi łatwo było oświetlić zdarzenie według swego patryjotycznego widzimisie. Powieść nie uwzględnia chociażby na mglistem tle całokształtu bytu i rozwoju narodu polskiego, a tylko kilka osób i jedną sprawę, wyjętą z tysiąca innych, w dodatku zeszcpeoną. Wskutek braku perspektywy społeczno - narodowej, wskutek tego niemilosierznego zacieśnienia, autor staje się krzywdzącym w rzucaniu cienia na „zacofany i niechlujny“, jak wynika z treści, naród, a powieść traci ogromnie, bo zresztą czyta ją się z zaciekawieniem. Wnikająco pięknie autor odtworzył udręki młodego, a dzielnego dziewczęcia polskiego, skazanego na gwałtowne borykanie się z bezlitosnym losem. Niemala uroku mają też krajobrazy leśne i morskie.

O miasto Gdańsk zlekka się tylko potrąca. Walerję wprawdzie wabi górna przeszłość grodu, ale przygnębia ją równocześnie, bo wszakże gród ten zmartwiał, a i jej marzenia i jej życie fundują się na minionej, bezpowrotnej wielkiej przeszłości.

Dla ścisłości należy jeszcze oświetlić stosunek autora do Polski. Uznaje on Polskę dawną, ze zcją wyraża się o Mickiewicu, zna Krasieńskiego, ale nie życzy Polsce dzisiejszej. W przedmowie stwierdza, że dzisiejszy Niemiec, przejąwszy rolę nieszczęśliwej Walerji, nie jest skazany na zagładę i łatwiej mu walczyć z wrogiem aż do **ponownego połączenia się z macierzą**, gdyż ma za sobą potęgę Niemiec.

Napróżno, Stefanie Żeromski, wyciągasz rękę w „Wietrze od morza“ do zgody i odprawiasz Smętka, Franz Herwig gardzi nią, wyciągając swoją prawicę po ziemię pomorską!

Dr. Wł. Pniewski.

Otto Kunkel: Pommersche Urgeschichte in Bildern. Szczecin, 1931.

Książka wymieniona, napisana przez dyrektora muzeum prowincjonalnego w Szczecinie, ma na celu popularyzację pradziejów Pomorza niemieckiego. Jest to rodzaj wydawnictwa albumowego, obejmującego 110 tablic z głównemi typami zabytków przedhistorycznych tej dzielnicy oraz tekst objaśniający wraz z szczegółową bibliografią prehistorji Pomorza. Dobór ilustracyj uzupełniony 45 rycinami w tekście, daje dość dobre pojęcie o zasobie form kultury materialnej ludności miejscowej, a objaśnienia autora informują o miejscu znalezienia obecnego przechowania poszczególnych zabytków o materiale, z którego je wykonano i o ich chronologii i przynależności do różnych kultur, reprezentowanych na obszarze Pomorza niemieckiego. Mile uderza niezawsze spotykane w publikacjach niemieckich sumienne wyzyskanie literatury polskiej, odnoszącej się do pradziejów opracowanego obszaru, a korzystanie z książki ułatwia dodanie na końcu indeksu nazw miejscowości, wymienionych w tekście, które dostarczyły zabytków przedziejowych. Autor odznacza się naogół ostrożnością sądu, a w sprawach spornych stara się być bezstronnym, co mu się coby nie zawsze udaje, a szczególnie gdzie chodzi o zagadnienia naukowe, zahaczające o dzisiejsze kwestje polityczne. Jednym z takich zagadnień jest zagadnienie t. zw. kultury łużyckiej, przez szereg ba-

daczy polskich, przypisywanej Słowianom, wzgl. Bałtosłowianom, a przez większość badaczy niemieckich uważanej za iliryjską, gdy inni uczeni niemieccy uważają ją za germańską. Autor omawianej publikacji skłania się do teorii iliryjskiego pochodzenia tej kultury, odrzucając oba inne przypuszczenia. Pojawiająca się w początku epoki żelaznej kulturę grobów skrzynkowych uznaje Kunkel za germańską, jakkolwiek rozwinęła się ona niewątpliwie z pomorskiej grupy kultury łużyckiej i stąd przez niektórych badaczy polskich łączona jest z wyodrębnieniem się Bałtów (przodków Litwinów, Prusów, Łotyszów, Jadrzyngów i t. d.) z pierwotnej jedności bałto - słowiańskiej. Wbrew opinii innych badaczy niemieckich, którzy usiłują zidentyfikować kulturę wspomnianą z którymś ze szczepów germańskich, autor uznaje, że zarówno przypisywanie jej Wandalom, jak później wysunięta hipoteza, dopatrywująca się w nich Bastarnów, nie są oparte na dostatecznych podstawach. Tak samo nie usiłuje określić bliżej przynależności szczepowej najezdniczych szczepów skandynawskich, które napłynęły na Pomorze w okresie rzymskim, wzgl. w ostatnim wieku przed Chrystusem, jedyny wyjątek stanowi określenie ludności, chowającej zmarłych w t. zw. grobach jamowych, jako burgundzkiej, ze względu na rzekome przybycie jej z Bornholmu, co jednak obecnie już nie da się utrzymać. Pierwsze ślady Słowian na Pomorzu nie sięgają, zdaniem autora, wiele dalej wstecz, niż ósmy wiek po Chrystusie, co jest niewątpliwie mylne, ponieważ już w VI w. Słowianie siedzą nad środkową Łabą. Charakterystyka kultury słowiańskiej okresu wczesno - historycznego, która nas tu najwięcej obchodzi, jest naogół obiektywna. Autor z podziwem mówi o zaciętym oporze, stawianym przez ludność słowiańską najazdom obcym, o niezwykłych jej zdolnościach w dziedzinie budownictwa obronnego, którego pozostałościami są liczne na Pomorzu szczecińskim grodziska, niestety jednak odmawia charakteru słowiańskiego wspaniałym ozdobom srebrnym filigranowym, znanym z t. zw. skarbów siekańców, które na podstawie badań Jakimowicza uznać trzeba w ogromnej większości za niewątpliwie wyroby miejscowe. Jeżeli autor w dużej ilości skarbów srebrnych, odkrytych na Pomorzu, wysuwa wnioski ujemne dla stosunków bezpieczeństwa, jakie rzekomo panowały na Pomorzu w okresie wczesnohistorycznym (str. 104), ponieważ skarby te zakopywano głównie w czasach burzliwych, w chwilach najazdów czy waśni międzyplemiennych, to podobnie należałoby ocenić także dużą ilość skarbów z epoki brązowej i wczesnożelaznej, odkrytych w Skandynawji, zaludnionej wówczas niewątpliwie przez ludność germańską, jednakże autor mówiąc o Germanach (str. 77) uważa ich walki szczepowe i najazdy za wyraz tężyzny i zdrowia i zjawisko całkiem naturalne u młodego narodu. Występuje tu wyraźnie dwojaka wiara przy ocenie tego samego zjawiska. Trafnie ocenia Kunkel rolę Vikingów na Pomorzu, przecenianą nieraz przez innych badaczy niemieckich, stwierdzając, że nieliczne znajdowane tu wykopaliska o typie północnym są głównie śladem handlu z północą i że osady wikingi na południowym wybrzeżu Bałtyku miały tylko minimalne znaczenie dla składu ludności Pomorza, bo mieszkańcy ich rychło roztopili się w morzu słowiańskim. Słusznie też — zgodnie z przypuszczeniem ks. d-ra Łęgi — przyjmuje miejscowe pomorskie pochodzenie łodzi, odkrytej w Charbrowie, mimo jej podobieństwa do łodzi wikingi. Natomiast wspomniany przezeń kamień z napisem runicznym, znaleziony rzekomo w 18 wieku na Rugji, uznaje za fałszerstwo. Mówiąc o germanizacji Słowian pomorskich, przypisuje ją wyłącznie wyższej kulturze ludności niemieckiej, zapominając o metodach gwałtu i o tem, co sam poprzednio napisał o osławionej krucjacie przeciwko Słowianom, która na sztandarach swych wypisała hasło: „nawrócenie lub wytępienie”. Pomijając te i podobne wykolejenia, należy uznać książkę Kunkla za pożyteczną. Laikowi ułatwi ona zorientować się w głównych problemach pradziejów Pomorza niemieckiego, dla fachowca stanowi cenny zbiór materiałów, w dużej części dotąd nieopisanych. Obyśmy jaknajprędzej doczekali się podobnej pracy o naszym polskim Pomorzu!

J. Kostrzewski.

Deutsche Volkskunst, Band X. „Ostpreussen“. Text und Bildersammlung von Karl Heinz Clasen Delphin Verlag w Monachium, 37 stron tekstu, 230 obrazków.

Książkę wydano z poparciem władz Rzeszy i prowincji oraz instytucyj przemysłowych.

Autor rozpoczyna wstęp do świetnego zbioru zdjęć fotograficznych zabytków sztuki ludowej, pochodzących nietylko z samych Prus Wschodnich, ale i z Pomorza, ciekawymi poniekąd i u Niemca rzadko tak szczeremi wywodami o pochodzeniu ludności Prus. Oczywiście nie brak tam sprzeczności, bo wszak trzeba było uzasadnić obecny jakoby niemiecki charakter tych obszarów. Autor jednak bezwzględnie przyznaje, że Pomorze stało tylko przez półtora wieku podczas panowania Krzyżaków pod wpływem niemieckiej kultury. Tak samo przytacza dość wiernie, etnograficzny podział Prus Wschodnich pod względem wpływów się tam stykających. Wobec tego, że cały ten obszar, to znaczy Pomorze i Prusy wschodnie, uważa jako teren nie niemieckiego pochodzenia, tylko mniej lub więcej skolonizowany i dla niemieckich wpływów zdobyty, traktuje cały ten obszar jako całość terytorjalną, pod względem merytorycznym mniej lub więcej zbadaną.

Sam pisze tak: „Es handelt sich hier um spätes Kolonialland, in das aus den verschieden Teilen Deutschlands und mit ihnen verschieden geartete Stammeskulturen einzogen. Sein historisches Geschick wird bewegt durch den bis in die Gegenwart hinein mit wechselndem Erfolg geführten erbittertem Kampf zwischen Deutschland und Polentum. Grosse Gebietsteile, wie Ermland und Westpreussen werden für Jahrhunderte aus dem Gesamtkörper (jaki?) heraus gerissen und durch fremdartige Einflüsse in Ihrer organischen Entwicklung gehemmt“.

To właśnie jeden z tych paradoksów całej sofistyki niemieckiej. W pierwszym zdaniu pisze autor, że cały teren jest **krajem kolonialnym**, a w następnym, że **organiczny rozwój** (to jest rzekomo niemiecki) był przez obce wpływy (t. j. polsko - pomorskie) wstrzymany.

Kto teraz tu jest obcym? kolonizator czy autochton? Dalej pisze autor, że dopiero z końcem 19 i na początku 20 wieku „mehrten sich die Anzeichen, die erhoffen liessen, dass in Ost und Westpreussen ein einheitlich geprägtes deutsches Volkstum schon (kto wie?) in der nächsten Generation heranwachsen würde“.

Z tego wynika właściwie, że terenów tych do dziś dnia nie zrobiono pod względem etnograficznym włączyć do Niemczyzny. Autor dalej chciałby stwierdzić, że kultura tych krajów została ugruntowana przez Zakon Krzyżacki, choć w dalszym ciągu sam przyznaje, że Flandrja i Holandja stanowiły główny kontyngent kolonistów. Dla niego to „naturalnie“ także Niemcy w dzisiejszem słowa tego znaczeniu. Dalsze jego wywody o mieszanej ludności są także zupełnie dowolne. By stworzyć sobie jakiś podział terenu, dzieli go na trzy części. Nie może jednak jakoś w żaden sposób ani pierwszej części, obejmującej obszar Kłajpedy i Mazury, ani drugiej, składającej się z reszty Prus oraz Gdańskich Nizin, przyznać bezwzględnie jednolitego charakteru. Jedynie trzecia część, obejmująca Pomorze, stanowi całość, gdyż, jak pisze, „der Untergrund ist durch den Stamm der Kaschuben slawisch. Auf ihm spielt sich noch in der Gegenwart der alte Kampf zwischen Deutschland und Polentum ab“.

Pomimo, że w dalszym ciągu podana charakterystyka tych terenów jest oparta na dowolnej interpretacji historii, musi przyznać polskie wpływy nietylko na Warmji i Mazurach, ale co nas najbardziej interesuje, bezsprzeczny słowiański charakter Pomorza. Pomimo, że teren ten pod względem sztuki ludowej jest zupełnie niedostatecznie opracowany, zaś autorowi obecne stosunki polityczne na przeprowadzenie badań nie pozwoliły, musi przyznać nawet na podstawie zupełnie powierzchownej obserwacji, że istnieje „grosse Verwandtschaft mit denen (zabytki sztuki ludowej) des nördlichen Teiles der ehemaligen Provinz Posen (Kraina i Bory Tucholskie) und der westlich angrenzenden Landschaften, to znaczy z Pomorzem jeszcze niemieckiem.

Dalsze ustępy, jak „Dom i Zagroda“, „Kościół i cmentarz“, „Urządzenie domu“, „Stroje“, „Rzemiosła i roboty ręczne“, traktowane są jako objaśnienia do bogatego zbioru fotografii i są, jak i te ostatnie, według wyżej wskazanych zasad traktowane. W każdym rozdziale znajduje się też krótka wzmianka o Pomorzu, choć w dziale ilustracyjnym brak eksponatów, pochodzących z samego Pomorza. Przeglądając te doskonałe zdjęcia, nie można wprost nie uznać uderzającego podobieństwa do znanych zabytków pomorskich.

Czytając tę książkę, ma się poza dumą, że tak śliczne rzeczy, które lepiej udawadniają kulturalnej łączności ziem, będących w niemieckich rękach z polską macierzą, niż tysiące artykułów wstępnych w dziennikach, to przykre wrażenie, że nie konkretnego temu dziełu nie możemy z naszej strony przeciwstawić. Niemiec poucza nas, że Pomorze pod względem opracowania zabytków sztuki ludowej jest terra incognita. Jego to oczywiście nie wzrusza. Ale nas, którzy musimy się przeciw niemieckiej zachłanności kulturalnej bronić na każdym kroku, bardzo to boli. Nie pomogą tu nic takie zdania, że Niemcy znani są z tego, że nawet Kopernika i Chopina chcieliby nam zaprzeczyć. Takich książek, jak zreferowana, nie mamy pomimo, że istnieje w Toruniu Towarzystwo Popierania Przemysłu Ludowego, które miało i ma do dyspozycji znaczne fundusze na takie cele.

Kwestja ta jest tem smutniejsza, że w tem samym wydawnictwie wyszła świeżo nowa książka tej serji (Pommern), u nas zaś cicho.

St. B.

Dr. Tadeusz Seweryn. Kaszubskie obrazy na szkłe. — Kurjer Literacko - Naukowy Nr. 22, dodatek do I. K. C. z dnia 3. 6. 29 r. oraz

Kaszubskie złotogłowie. — Kurjer Literacko - Naukowy Nr. 50, dodatek do I. K. C. z dnia 8. 12. 30 r.

Z opóźnieniem, lecz z uznaniem należy zanotować fakt, że tak poczytne pismo, jak I. K. C. w Krakowie, zamieściło powyższe artykuły. Są one pisane z wielkiem umiłowaniem przedmiotu i ozdobione ładnymi ilustracjami. Jednakże ujęcie ich jest bardzo powierzchowne, co nie jest spowodowane tylko charakterem pisma, w którym są zamieszczone, zdradzają bowiem, że autor tylko przejściowo był na Kaszubach. Przy dłuższym pobycie przekonałby się, że znaleźć można więcej lepszych okazów. Muzeum we Wdzydżach jest wprawdzie największym zbiorem w jednym ręku, ale nie wyczerpuje przedmiotu. Rozsiąne po całym kraju zabytki stanowią napewno większą całość i większą wartość. Wobec tego, że przedmiot jest godzien zachodu i wprost prosi o obszerniejsze opracowanie, zachęcamy autora do dalszych badań i zapewniamy, że chętnie udzielimy mu gościny na łamach naszego pisma.

St. B.

„Mestwin“ w r. 1931. „Mestwin“, dodatek naukowo - literacki „Słowa Pomorskiego“ w Toruniu, jest jednym z niewielu pism regionalnych na Pomorzu. Coprawda dzisiejsze stosunki wydawnicze nie pozwalają na regularne wydawanie tego dziś już zastużonego czasopisma, lecz istnieje nadzieja, że obecnie ukazywać się będzie regularnie jeden raz na miesiąc. Przez swoje artykuły i przyczynki historyczne, opublikowane w siedmiu latach istnienia, stał on się pierwszorzędem źródłem wiadomości historycznych i literackich, poświęconych regionowi pomorskiemu.

Przeoglądając numery, wydane w roku bieżącym, stwierdzić musimy, że „Mestwin“ skupił obok siebie pierwszorzędnych autorów, obznanych ze sprawami z zakresu Pomorza. Na szczególną uwagę zasługują ciekawe prace ks. Alfonsa Mańkowskiego, prezesa Tow. Naukowego w Toruniu, a mianowicie szkic p. t. „Dwa inwentarze domowe Czapskich z 18 wieku“ („Mestwin“ Nr. 2 z 24. 3. 31.), która to praca stanowi bardzo ważny przyczynek do historii naszej obyczajowości oraz rozprawka p. t. „O pożyteczności badań i nauk historycznych“ („Mestwin“ Nr. 3. z 3. 5. 31.), wygłoszona jako referat podczas uroczystego posiedzenia publicznego Tow. Naukowego w Toruniu, dnia 19. 2. 1931. Praca: „O neofitach na Pomorzu“ („Mestwin Nr. 5. z 25. 8. 31.) traktuje o nawróceniach żydów na katolicyzm na Pomorzu w ciągu wieków minionych.

Ks. dr. Wł. Łęga dał nam ciekawą „Charakterystykę kultury pomorskiej w dobie piastowskiej” („Mestwin” Nr. 1. z 20. 1. 31), przedstawiając na podstawie wykopalisk niektóre gałęzie kultury materialnej, społecznej i duchowej czasów piastowskich.

P. sędzia Jan Karnowski opublikował nieznaną dotąd szczegóły z życia Derdowskiego p. t.: „Derdowski w Paryżu” („Mestwin” Nr. 1. z 20. 1. 31.) oraz: „Pierwsza wędrówka Derdowskiego” („Mestwin” Nr. 5. z 25. 8. 31.), zaś w dwóch artykułach p. t.: „Represje zbrojne na Pomorzu w r. 1919” („Mestwin” Nr. 3 z 3. 5. 31. i Nr. 4. z 24. 6. 31.) opisał zajęcia z „Grenzschutzem” w Kościerzynie, Czersku, Chełmży, organizację wojskową w Świeciu i zajście z oddziałem Rossbacha, aresztowania w Toruniu w 1919 r. oraz partyzantkę w Borach Tucholskich.

P. Janusz Starzewski, historyk wojskowości z Poznania, ogłasza dalszy ciąg swej większej pracy historycznej p. t.: „Z dziejów pomorskiej gwardji narodowej” („Mestwin” Nr. 1 — 6), opracowanej źródłowo i przynoszącej dotąd nieznaną szczegóły, dotyczące Pomorza z czasów Księstwa Warszawskiego.

P. Tadeusz Pietrykowski opracował na podstawie mało znanej książki Aleksandra Weryho - Darowskiego p. t.: „Przysłowia polskie, odnoszące się do nazwisk szlacheckich i miejscowości” (nakł. I. K. Żupańskiego 1874) artykuł p. t.: „Staropolskie przysłowia, odnoszące się do kilku miast ziem pruskich” („Mestwin” Nr. 4. z 24. 6. 31.) oraz opublikował mało znane szczegóły z pamiętnika pułk. Mikołaja Kamińskiego p. t.: „Kilka wspomnień starego żołnierza”. (Poznań, I. K. Żupański) w artykule p. t.: „Przejście wojsk polskich przez granicę pruską pod Brodnicą w r. 1831” („Mestwin” Nr. 5. z 25. 8. 31.).

W Nr. 3. z 3. 5. 31 opublikowano przemowę d-ra Ottona Steinborna p. t.: „W 458 rocznicę urodzin M. Kopernika”, wygłoszoną z okazji otwarcia Muzeum Miejskiego w Toruniu.

P. Adam Münnich ogłasza materiały do życia i twórczości St. Przybyszewskiego p. t.: „Przybyszewsciana” („Mestwin” Nr. 4 i Nr. 6), zaś p. J. Nierzwicki daje krótki szkic p. t.: „Morowe powietrze w Chełmnie i Grudziądzu w latach 1708 — 1711” („Mestwin” Nr. 5. z 25. 8. 31.).

Jako ciekawy przyczynek do dziejów Pomorza w latach 1854 — 63 uważać należy artykuł p. Franciszka Czubka p. t.: „Pomorze przed i w czasie powstania styczniowego 1863 — 4 r.” („Mestwin” Nr. 5).

P. Marjan Sydow ogłosił („Mestwin” Nr. 6. z 29. 10. 31.) szkic p. t.: „Masonerja w pojęciach ludu pomorskiego”, opierając się częściowo na pracy Aug. Stielowa p. t. „Die Freimaurerei im Volksglauben der Kaschuben”.

W dziedzinę muzyki prowadzi nas praca d-ra Kazimierza Zielińskiego (Poznań) p. t.: „Kartka z przeszłości muzycznej Pomorza” („Mestwin” Nr. 6. z 29. 10. 31.).

T. P.

Dr. Ivan Esih, More u polskoj književnosti (Morze w literaturze polskiej). Split 1931, 8° str. 22. Odbitka z „Jadranske straže” (Straży Adrjatyckiej).

Niezwykle znamienne zjawisko, powiedziałbym, symbol: Słowianie z nad Adrjatyku piszą i interesują się Słowianami z nad morza Bałtyckiego — nie na chłodno, ale z mocnym i serdecznym nastawieniem na ideę i współpracę wszechsłowiańską.

Autor na wstępie z naciskiem stwierdza, że Polska weszła na nowe tory w swych dziejach, przebudziła się z letargu, uznając morze i pracę nad morzem za wielkie swoje zadanie historyczne. Odzwierciedleniem tego zbawiennego zwrotu jest polska literatura morską, szczególnie bogata i obfita w ostatnich czasach. Zestawiając niektóre wydawnictwa serbochorwackie „Straży Adrjatyckiej” z polskimi wydawnictwami, autor zbliża do siebie serbochorwackich i polskich pracowników na tem polu. Zestawia np. antologję Rudolfa Crnica p. t. „Nasze more” oraz rozpoczęte dzieło prof. I. Jurasa p. t. „Nasze more i Primorje” z antologją dr. Wł. Pniewskiego p. t. „Morze polskie i Pomorze w pieśni”. Następnie omawia studjum prof. Romana Pollaka „Morze w polskiej poezji”, streszcza je szczegółowo, dużo miejsca poświęcając St. Zeromskiemu i krytyce polskiej jęgo „Wiatru od mo-

rza". Nie zapomina o „Gryfie” i poetach kaszubskich, nie zapomina o Józefie Konradzie Korzeniowskim jako polskim pisarzu, uwzględnia też najnowszych morskich pisarzy polskich, jak Jerzego Bandrowskiego, St. Grabińskiego, Ossendowskiego, Słonimskiego, St. M. Salińskiego, Tadeusza Dębickiego i innych, dając dowód, że się w literaturze tej oraz krytyce o niej doskonale orientuje.

Wkońcu wyrażając tym dążeniom młodych polskich twórców najżywszą sympatię, śle „ostatniej słowiańskiej straży nadmorskiej”, „polskiemu Pomorzu” ze swej Straży Adrjatyckiej serdeczne pozdrowienie.

My, dziękując autorowi za tyle dowodów sympatii i głębokiego zrozumienia dla ziemi kaszubskiej, odwzajemniamy się, przesyłając Mu serdeczny uścisk dłoni. Zacieśniśmy węzły gorliwej współpracy — dla wielkiej przyszłości Słowiańszczyzny — od Adrjatyku do Bałtyku!

Dr. Wł. Pniewski.

Marjan Hełm - Pirgo. Podanie o hełmie z czasów walk o Pomorze w XII wieku. Opowiadanie dla młodzieży i starszych. Warszawa, 1931. Nakład autora. Skład gł. Gebethner i Wolff, m. 8° str. 45.

Krótkie to opowiadanie z odległej przeszłości naszej opiewa rycerza Zbigniewa z puszczy nadbużańskiej, który wyruszywszy ze swoim panem, kasztelanem lubelskim, na wojnę z Pomorzanami, powalił odcięciem głowy Pomorzana, noszącego hełm z rogami, a ocaliłszy w ten sposób króla Bolesława Krzywoustego, otrzymał w nagrodę zawołanie „hełm”, piękną miecznikównę i rozległe ziemie nad Bugiem. Tam to szczęśliwy Zbigniew zbudował zamek Chełm, będący początkiem niewielkiego dziś miasta w ziemi lubelskiej.

Praca literacka czysta, ale nie będziemy utworu tego polecali ani młodzieży, ani starszym, szczególnie nie na Kaszubach, a to ze względu na niebudujący temat walk bratobójczych.

Mieczysław Jarosławski. Sztorm. Opowiadanie kaszubskie. Ilustracja Polska, Poznań 1931, Nr. 27, str. 15 — 16.

Jest to nowe opowiadanie nadmorskie Jarosławskiego, który jako jeden z niewielu literatów szczęśliwie zabarwiać potrafi utwory polskie kaszubszczyzną, wprowadzicie zupełnie oryginalną, ale dobrze podsłuchaną. I nie tylko zewnętrznie brzmi ta kaszubszczyzna prawdopodobnie, bo również ton jej, styl i obrazowość wskazują na doskonałego obserwatora nadmorskiego ludu kaszubskiego. Nadto jego obrazki kaszubskie odznaczają się szczególnie artystycznym napięciem dramatycznym, a Kaszubi tak są przez niego bystro podpatrzeni w ubiorze i ruchach, jakbyśmy ich widzieli przed sobą żywych lub malowanych. Spodziewałyby się należało po Jarosławskim większego utworu tego rodzaju.

Jan J. Fischer. Pod żaglami — z przedmową prof. M. Siedleckiego i 25 ilustr., tudzież słowniczkiem wyrazów technicznych. Kraków, nakł. Gebethnera i Wolffa.

Jest to piękny, bez przesady, a z zapałem skreślony opis wrażeń z wycieczek po Bałtyku, na własnym jachcie odbytych.

Polskie Pomorze t. II. Przeszłość i kultura. Praca zbiorowa pod redakcją Józefa Borowika. Toruń, 1931, 8° str. X, 224.

Pod tym tytułem ukazał się dalszy tom wydawnictw zasłużonego Instytutu Bałtyckiego jako zeszyt 2 serji: Balticum. Poszczególne rozdziały zawierają: 1) Z przeszłości Słowian północno - zachodnich Bożeny Stelmachowskiej; 2) Rolę Pomorza we wczesnych dziejach Polski — Kazimierza Tymienieckiego; 3) Historję polityczną Pomorza od pokoku Toruńskiego — Władysława Konopczyńskiego; 4) Odrodzenie narodowe na Pomorzu w XIX i XX wieku — ks. Alfonsa Mańkowskiego; 5) Siły społeczne w walce o Pomorze — Florjana Znanieckiego; 6) Kulturę umysłową na Pomorzu — Zygmunta Mocarskiego; 7) Bibliografję kultury umysłowej na Pomorzu — Zygmunta Mocarskiego; 8) Dzieje diecezji chełmińskiej — ks. Tadeusza Glemmy.

Dr. Stanisław Bodniak. Komisja morska Zygmunta Augusta. Gdańsk 1931. Odbitka z Rocznika Gdańskiego t. IV. rok 1930, str. 25.

Krótką tą, a rzetelną pracą, opartą jest na pierwszorzędnym materiale źródłowym, zaczerpniętym z archiwum gdańskiego. Po skrę-

nem zebraniu i opracowaniu szczegółów, wśród których znalazło się wiele nowych, doszedł do następującej syntezy: „Zarówno pod względem kompetencji, jak i udotowania finansowego pozostała Komisja morska odosobnionem zjawiskiem do końca istnienia państwa. Pierwszy to chronologicznie urząd morski Rzeczypospolitej, pomyślany i urzeczywistniony w skali, odpowiadającej jej interesom i potrzebom. Istniał i działał krótko, bo niewiele nad 4 lata, ale idea, której był zawdzięczał, przetrwała czasy stopniowego upadku i niewoli narodu, by po 350 latachżyć w organach dla spraw morskich odrodzonej Polski.

Dr. Stanisław Bodniak. Morze w głosach opinii w dawnej Rzeczypospolitej. Gdańsk 1931, str. 33. Odbitka z Rocznika Gdańskiego t. IV za rok 1930.

Druga ta rozprawa na temat morski przynosi głosy senatorów, urzędników dworskich i ziemian z okresu od pierwszej elekcji począwszy do panowania Jana Kazimierza. Rozpoczyna szereg ten Jan Dymitr Solikowski w sposób zdecydowany, ale jeszcze literacki, teoretyczny, a kończy wytrawny, ścisły i rzeczowy Jerzy Ossoliński. Jest to okres, w którym sprawy morskie najżywiej omawiano. Oceniano je zaś głównie ze względu na bezpieczeństwo państwa od strony morza, mniej ze względów gospodarczych, bo tu stanął na przeszkodzie uprzywilejowany Gdańsk, dzierżący niejako monopol handlu zagranicznego, nadto szlachta nie znała się na sprawach handlowych zagranicznych, wiedziała tyle, jak sprzedać swoje produkty pośrednikom gdańskim, w Gdańsku kończył się dla niej świat handlowy.

Pracę tę, jak zresztą wszystkie, autor napisał z właściwą sobie uczonością, z bystrością wytrawnego historyka, więcej, bo con amore, wnikając w rzeczy głęboko, inaczej niż to uczynił A. Nowaczyński w „Tęczy“ Nr. 8 z r. 1929 w artykule p. t. Pióro — trójzębem.

Inż. Z. Dunin - Marcinkiewicz w swej broszurze p. t. **Polska i jej dostęp do morza** (Warszawa 1931) udowadnia dobitnie, że wszystkie argumenty historyczne, etnograficzne i gospodarcze przemawiają jedynie za słusnością posiadania przez Polskę Pomorza. Tę tezę autor wyjaśnia szerokiemu ogółowi zapomocą barwnych i bardzo przejrzystych wykresów. Szkoda tylko, że autor osłabia je zbyt krótkimi, niewystarczającymi wywodami, a nadto dwoma ważnymi szczegółami. Raz, że pominął wysuwaną często przez Niemców sprawę kaszubską, t. zn. nie wspominał o Kaszubach ani słowem, jakby nie istnieli. Tym sposobem nie tylko zranił uczucia Kaszubów, ale pozbawił się najmocniejszego argumentu, jaki istnieć może dla uzasadnienia przynależności nadmorza do Polski, to jest, że mieszkańcy sami rozstrzygają o swej przynależności państwowej, a Kaszubi rozstrzygnęli w dawnych wiekach i rozstrzygają dziś tę sprawę swoją niezłomną wiernością względem Polski i swoim głośnym przyznawaniem się do narodowości polskiej. To nie jest nic „drażliwego“. Powtóre autor niepotrzebnie nazywa korytarzem najkrótszą linię: Gardcja — Laskowice — Chojnice, łączącą oba terytoria niemieckie. Dla nas żaden „korytarz“ nie istnieje.

Dr. Władysław Pniewski, Gdańsk w Polskiej literaturze pięknej, Gdańsk 1931. Odbitka z Rocznika Gdańskiego t. IV. r. 1930.

Pracą tą wyświadczył autor polskiej krytyce literackiej prawdziwą przysługę, gdyż daje w niej nie tylko przegląd polskiej literatury pięknej, traktującej o Gdańsku, lecz przedewszystkiem krytyczny pogląd na wartość tych utworów i słusność, lub niesłusność zajętego przez autorów zasadniczego stanowiska.

Najprzód omawia literaturę ludową o Gdańsku, następnie dawniejszą literaturę pisaną (Jana Dantyszka, Andrzeja Krzyckiego, Reja z Nagłowic, Jana Kochanowskiego, Sebastjana Klonowicza i t. d.) — wreszcie utwory nowe i najnowsze, poezję i prozę. Szczegółowo omawia właśnie najnowsze utwory prozaiczne: Deotymy Panienkę z okienka, Zeromskiego Wiatr od morza i Popioły, Marji Konopnickiej W Gdańsku, Marji Mączewskiej W obronie Gdańska, Marji Kuncewiczowej Polska na Fiszmarku, Ligockiego Don Kiszota Błękitnego, Ossendowskiego Pod polską banderą, Bandrowskiego Zolójke, Gruszec-

kiego Tam gdzie się Wisła kończy, Macieja Wierzbickiego Zdobycie Gdańska i t. d.

Charakterystyczne jest krytyczne resumé, jakie autor daje na końcu swej pracy o sentymencie autorów:

„Stosunek uczuciowy naszych pisarzy do Gdańska nie jest serdeczny...

A przecież, rzecz charakterystyczna, u znacznej większości czyta się pomiędzy wierszami słowa łagodne, słowa pokoju, widzi się wysuwającą nieznacznie rękę do zgody, odgaduje się życzenia niezamąconego niczem współżycia...

Niestety, nie możnaby tego powiedzieć o literaturze niemieckiej, dotyczącej Gdańska...

Autor zapowiada, że tej literaturze niemieckiej poświęci inną pracę.

J. K.

KSIĄŻKI I CZASOPISMA NADESŁANE DO REDAKCJI

Z Otcłłani Wieków, dwumiesięcznik poświęcony prądziejom Polski, r. VI, 1931, z. 1 — 4.

„**Mestwin**“, dodatek naukowo - literacki „Słowa Pomorskiego“, Toruń, r. VII, Nr. 3, 4, 5, 6.

TADEUSZ PIETRYKOWSKI. Pamiątka dziesięciolecia wkroczenia wojsk polskich do Torunia i dziesięciolecie zaślubin Polski z morzem. Toruń, 1930, str. 24.

TADEUSZ PIETRYKOWSKI. Z przeszłości toruńskiego cechu rzeźnickiego 1331 — 1931. Toruń, 1931. Odb. z „Księgi pam. cechu rzeźnickiego w Toruniu“, str. 40.

DR. STANISŁAW BODNIAK. Komisja morska Zygmunta Augusta. Gdańsk, 1931, str. 25. Odb. z Rocznika Gdańskiego t. IV, r. 1930.

DR. STANISŁAW BODNIAK. Morze w głosach opinii w dawnej Rzeczypospolitej. Gdańsk, 1931. Odb. z Rocznika Gdańskiego t. IV, rok 1930.

Teatr Ludowy, miesięcznik organizacyj teatrów ludowych w Polsce. Warszawa, roczn. XXIII, 1931, Nr. 1 — 9.

Pastorałka. Misterjum ludowe w układzie Leona Schillera. Część muzyczna w oprac. Leona Schillera i Jana Maklakiewicza. Instytut Teatrów Ludowych, Warszawa, 1931.

Rocznik 37 Towarzystwa Naukowego w Toruniu: **HELENA CICHOSZEWSKA, Cmentarzysko w Poczerninie.** Toruń 1931.

Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu, t. VIII, l. 1929 i 1930

Strażnica Zachodnia, dwutygodnik, rok V, 1931, Nr. 11 — 19, 20 — 21, 22 — 23.

Strażnica Zachodnia, kwartalnik. Rok X. 1931, Nr. 3 lipiec — wrzesień.

Wici, miesięcznik poświęcony sztuce i kulturze, Wielkopolska, listopad 1931, rok I. Nr. 2.

Polskie Pomorze t. II. Przeszłość i kultura Pamiętnika Instytutu Bałtyckiego, serji: Balticum zeszyt 2. Praca zbiorowa pod red. Józefa Borowika, Toruń, 1931.

KOMUNIKAT.

Dla uniknięcia nieporozumień wyjaśniamy, że miesięcznik ludowy „Gryf Kaszubski“, obejmujący 16 stron druku, wychodzi co miesiąc, a jest równocześnie dodatkiem do naszego pisma. Ktoby pragnął otrzymać bieżące, nie załegłe zeszyty „Gryfa Kaszubskiego“, może go osobno prenumerować. Abonament roczny wynosi 3,50 zł.

Redakcja i Administracja.